פרשת ויגש

פרק מד (יח) וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי יְדַבֶּר־נָא עַבְדְּךָ דָבָר בְּאָזְנֵי אֲדֹנִי וְאַל־יִחַר אַפְּךָ בְּעַבְדֶּךָ כִּי כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה׃ **(יט)** אֲדֹנִי שָׁאַל אֶת־עֲבָדָיו לֵאמֹר הֲיֵשׁ־לָכֶם אָב אוֹ־אָח׃ **(כ)** וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי יֶשׁ־לָנוּ אָב זָקֵן וְיֶלֶד זְקֻנִים קָטָן וְאָחִיו מֵת וַיִּוָּתֵר הוּא לְבַדּוֹ לְאִמּוֹ וְאָבִיו אֲהֵבוֹ׃ **(כא)** וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ הוֹרְדֻהוּ אֵלַי וְאָשִׂימָה עֵינִי עָלָיו׃ **(כב)** וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי לֹא־יוּכַל הַנַּעַר לַעֲזֹב אֶת־אָבִיו וְעָזַב אֶת־אָבִיו וָמֵת׃ **(כג)** וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ אִם־לֹא יֵרֵד אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אִתְּכֶם לֹא תֹסִפוּן לִרְאוֹת פָּנָי׃ **(כד)** וַיְהִי כִּי עָלִינוּ אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי וַנַּגֶּד־לוֹ אֶת דִּבְרֵי אֲדֹנִי׃ **(כה)** וַיֹּאמֶר אָבִינוּ שֻׁבוּ שִׁבְרוּ־לָנוּ מְעַט־אֹכֶל׃ **(כו)** וַנֹּאמֶר לֹא נוּכַל לָרֶדֶת אִם־יֵשׁ אָחִינוּ הַקָּטֹן אִתָּנוּ וְיָרַדְנוּ כִּי־לֹא נוּכַל לִרְאוֹת פְּנֵי הָאִישׁ וְאָחִינוּ הַקָּטֹן אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ׃ **(כז)** וַיֹּאמֶר עַבְדְּךָ אָבִי אֵלֵינוּ אַתֶּם יְדַעְתֶּם כִּי שְׁנַיִם יָלְדָה־לִּי אִשְׁתִּי׃ **(כח)** וַיֵּצֵא הָאֶחָד מֵאִתִּי וָאֹמַר אַךְ טָרֹף טֹרָף וְלֹא רְאִיתִיו עַד־הֵנָּה׃ **(כט)** וּלְקַחְתֶּם גַּם־אֶת־זֶה מֵעִם פָּנַי וְקָרָהוּ אָסוֹן וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־שֵׂיבָתִי בְּרָעָה שְׁאֹלָה׃ **(ל)** וְעַתָּה כְּבֹאִי אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ וְנַפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְּנַפְשׁוֹ׃ **(לא)** וְהָיָה כִּרְאוֹתוֹ כִּי־אֵין הַנַּעַר וָמֵת וְהוֹרִידוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־שֵׂיבַת עַבְדְּךָ אָבִינוּ בְּיָגוֹן שְׁאֹלָה׃ **(לב)** כִּי עַבְדְּךָ עָרַב אֶת־הַנַּעַר מֵעִם אָבִי לֵאמֹר אִם־לֹא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ וְחָטָאתִי לְאָבִי כָּל־הַיָּמִים׃ **(לג)** וְעַתָּה יֵשֶׁב־נָא עַבְדְּךָ תַּחַת הַנַּעַר עֶבֶד לַאדֹנִי וְהַנַּעַר יַעַל עִם־אֶחָיו׃ **(לד)** כִּי־אֵיךְ אֶעֱלֶה אֶל־אָבִי וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ אִתִּי פֶּן אֶרְאֶה בָּרָעָ אֲשֶׁר יִמְצָא אֶת־אָבִי׃

רש״י

מד:יח ואל יחר אפך - מכאן אתה למד שדבר אליו קשות׃

כי כמוך כפרעה - חשוב אתה בעיני כמלך זה פשוטו. ומדרשו, סופך ללקות עליו בצרעת[122] כמו שלקה פרעה על ידי זקנתי שרה על לילה אחת שעכבה. דבר אחר מה פרעה גוזר ואינו מקיים, מבטיח ואינו עושה, אף אתה כן, וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו. דבר אחר כי כמוך כפרעה אם תקניטני אהרוג אותך ואת אדוניך׃

מד:יט אדני שאל את עבדיו - מתחלה בעלילה באת עלינו, למה היה לך לשאול כל אלה, בתך היינו מבקשים, או אחותנו אתה מבקש, ואף על פי כן ונאמר אל אדוני, לא כחדנו ממך דבר׃

מד:כ ואחיו מת - מפני היראה היה מוציא דבר שקר מפיו. אמר אם אומר לו שהוא קיים, יאמר הביאוהו אצלי׃

מד:כב ועזב את אביו ומת - אם יעזוב את אביו דואגים אנו שמא ימות בדרך, שהרי אמו מתה בדרך׃

מד:כט והורדתם את שיבתי וגו׳ - עכשיו כשהוא אצלי אני מתנחם בו על אמו ועל אחיו, ואם ימות זה דומה עלי ששלשתן מתו ביום אחד׃

רש״י (המשך)

מד:לב כי עבדך ערב את הנער - ואם תאמר למה אני נכנס לתגר יותר משאר אחי, הם כולם מבחוץ, אבל אני נתקשרתי בקשר חזק להיות מנודה בשני עולמות׃

מד:לג ישב נא עבדך וגו׳ - לכל דבר אני מעולה ממנו, לגבורה, ולמלחמה, ולשמש׃

גור אריה

122 כנגד מה לקה פרעה (על ״סופך ללקות עליו בצרעת״) **סופך ללקות בצרעת.** יש מפרשים לפי שחשדו את יוסף שלקח אותו למשכב זכור, אמר סופך ללקות בצרעת כמו שלקה פרעה מכת ראתן שקשה לתשמיש (רש״י לעיל יב, יז), לפי שלקח אותה לתשמיש, כך תהיה נלקה בצרעת שהתשמיש קשה לו. ועוד יש מפרשים שכל מי שמוציא שם רע נלקה בצרעת, כמו ששנינו במסכת ערכין (טו ע״ב) ״וזאת תהיה תורת המצורע״ (ויקרא יד, ב) המוציא [שם] רע נלקה בצרעת, ולפי שגרם פרעה להוציא שם רע על שרה - ששכב עמה, נלקה בצרעת. וכן אבימלך נלקה גם כן בצרעת מפני שהוציא שם רע על שרה, וכן

פרק מה (א) וְלֹא־יָכֹל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק לְכֹל הַנִּצָּבִים עָלָיו וַיִּקְרָא הוֹצִיאוּ כָל־אִישׁ מֵעָלָי וְלֹא־עָמַד אִישׁ אִתּוֹ בְּהִתְוַדַּע
יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו׃ (ב) וַיִּתֵּן אֶת־קֹלוֹ בִּבְכִי וַיִּשְׁמְעוּ מִצְרַיִם וַיִּשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה׃ (ג) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו אֲנִי יוֹסֵף
הַעוֹד אָבִי חָי וְלֹא־יָכְלוּ אֶחָיו לַעֲנוֹת אֹתוֹ כִּי נִבְהֲלוּ מִפָּנָיו׃ (ד) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו גְּשׁוּ־נָא אֵלַי וַיִּגָּשׁוּ וַיֹּאמֶר
אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם אֲשֶׁר־מְכַרְתֶּם אֹתִי מִצְרָיְמָה׃ (ה) וְעַתָּה| אַל־תֵּעָצְבוּ וְאַל־יִחַר בְּעֵינֵיכֶם כִּי־מְכַרְתֶּם אֹתִי הֵנָּה כִּי
לְמִחְיָה שְׁלָחַנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם׃ (ו) כִּי־זֶה שְׁנָתַיִם הָרָעָב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ וְעוֹד חֲמֵשׁ שָׁנִים אֲשֶׁר אֵין־חָרִישׁ וְקָצִיר׃ (ז)
וַיְשַׁלְּחֵנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם לָשׂוּם לָכֶם שְׁאֵרִית בָּאָרֶץ וּלְהַחֲיוֹת לָכֶם לִפְלֵיטָה גְּדֹלָה׃ (ח) וְעַתָּה לֹא־אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם
אֹתִי הֵנָּה כִּי הָאֱלֹהִים וַיְשִׂימֵנִי לְאָב לְפַרְעֹה וּלְאָדוֹן לְכָל־בֵּיתוֹ וּמֹשֵׁל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (ט) מַהֲרוּ וַעֲלוּ אֶל־אָבִי
וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו כֹּה אָמַר בִּנְךָ יוֹסֵף שָׂמַנִי אֱלֹהִים לְאָדוֹן לְכָל־מִצְרָיִם רְדָה אֵלַי אַל־תַּעֲמֹד׃ (י) וְיָשַׁבְתָּ בְּאֶרֶץ־גֹּשֶׁן
וְהָיִיתָ קָרוֹב אֵלַי אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבְנֵי בָנֶיךָ וְצֹאנְךָ וּבְקָרְךָ וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃ (יא) וְכִלְכַּלְתִּי אֹתְךָ שָׁם כִּי־עוֹד חֲמֵשׁ שָׁנִים
רָעָב פֶּן־תִּוָּרֵשׁ אַתָּה וּבֵיתְךָ וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃ (יב) וְהִנֵּה עֵינֵיכֶם רֹאוֹת וְעֵינֵי אָחִי בִנְיָמִין כִּי־פִי הַמְדַבֵּר אֲלֵיכֶם׃ (יג)
וְהַגַּדְתֶּם לְאָבִי אֶת־כָּל־כְּבוֹדִי בְּמִצְרַיִם וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר רְאִיתֶם וּמֲהַרְתֶּם וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־אָבִי הֵנָּה׃

רש"י

מה:א ולא יכול יוסף להתאפק לכל הנצבים - לא היה יכול לסבול שיהיו מצרים נצבים עליו ושומעין שאחיו מתביישין[123] בהודעו להם׃

מה:ד גשו נא אלי - ראה אותם נסוגים לאחוריהם, אמר עכשיו אחי נכלמים, קרא להם בלשון רכה ותחנונים, והראה להם שהוא מהול׃

מה:ט ועלו אל אבי - ארץ ישראל גבוה מכל הארצות׃

מה:יב והנה עיניכם רואות - בכבודי, ושאני אחיכם, שהרי אני מהול ככם[124] . ועוד כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש׃

ועיני אחי בנימין - השוה את כולם יחד לומר שכשם שאין לי שנאה על בנימין אחי, שהרי לא היה במכירתי, כך אין בלבי שנאה עליכם׃

גור אריה

אתה סופך ללקות בצרעת גם כן מפני שאתה מוציא שם רע על בנימין שגנב לך. ולי יראה שלכך יקרא - דאמרינן במדרש רבות בפרשת מצורע (ויק"ר יז, ג) על ' דברים נגעים באים, ואחד מהם 'הגוזל את שאינו שלו', ומייתי ראיה מעוזיהו שנצטרע לפי שלקח כהונה לעצמו (דה"ב כו, כא), וזהו שאמר 'סופך ללקות בצרעת כמו שלקה פרעה' שגזל את שרה מעם אברהם, והיא אינה הגונה לו שיקח את שרה לאשה. וכן מה שאתה גוזל את בנימין - אחד מן השבטים - שאינו ראוי לך, תהיה נלקה בצרעת. והבן זה היטב למה נגעים באים על הפושט יד בשאינו שלו, כי כל ענין הצרעת דבר זר שאינו רגיל בבני אדם, כי הלוקח דבר שאינו ראוי לו בא עליו דבר שנוי שאינו ראוי - והוא דבר זר׃

123 למה הוציא יוסף כל איש מעליו (על "שאחיו מתביישין") **(א) שאחיו מתביישין וכו'.** פירוש "ולא יכול להתאפק" שלא היה יכול לסבול הבושה שיתביישו אחיו לכל הנצבים עליו בהתודע אליהם, כך צריך לפרש לפי פירושו. וקשה לי שעדיין לא הזכיר הכתוב שהיה מתודע אל אחיו ואמר "ולא היה יכול יוסף להתאפק", וכך הוי למכתב 'ויהי בהתודע יוסף לאחיו ולא יכול להתאפק וגו'", ועוד תימה לי מה דחקיה לרש"י לפרש "ולא היה יכול להתאפק" על הבושה שיגיע לאחיו בהתודע אליהם, שזה לא נזכר, ולא פירש זה על הבושה שהיה מגיע אליהם כאשר חשד אותם בגניבה, דהשתא הוי כמשמעו - "ולא היה יכול יוסף להתאפק" לסבול הבושה שהיו אחיו מתביישין עתה בגניבה׃

124 סימני יוסף לאחיו (על "שאני מהול ככם") **(יב) והנה עיניכם רואות בכבודי ושאני אחיכם ושאני מהול ועוד כי פי המדבר אליכם.** פירוש דלא יתכן "והנה עיניכם רואות כי פי המדבר אליכם", דלא שייך ראיה בזה אלא שמיעה, והוי ליה לומר 'ואזניכם שמעו כי פי המדבר אליכם', ועל כרחך צריך לחלק הכתוב כך - "והנה עיניכם רואות" מלתא בפני עצמו, לכך פירש 'הנה עיניכם רואות בכבודי ושאני אחיכם'. ולא סגי ליה בחדא מינייהו, דכבר אמרנו לעיל פעמים הרבה בפרשת לך לך דאין דרך הכתוב לכתוב סתם דהוי ליה לפרש, שאם לא נזכר בכתוב רק חדא מילתא - דרך הכתוב לכתוב בפירוש, ולכך אם היה כוונת הכתוב לומר "והנה עיניכם רואות" - 'בכבודי', הוי ליה למכתב 'והנה עיניכם רואות בכבודי', וכן אם רוצה לומר "והנה עיניכם רואות" - 'שאני מהול', הוי ליה לפרש 'והנה עיניכם רואות שאני מהול', ומדכתיב סתם "והנה עיניכם רואות" רוצה לומר רואות כל דבר, ולפיכך מפרש על הכבוד ועל שהיה מהול, ולכן סתם וכתב "והנה עיניכם רואות". והאי 'רואות בכבודי' דקאמר לא שיהיה ראייה על שהוא אחיהם, אלא איירי לענין זה שיש יכולת בידו

(יד) וַיִּפֹּל עַל־צַוְּארֵי בִנְיָמִן־אָחִיו וַיֵּבְךְּ וּבִנְיָמִן בָּכָה עַל־צַוָּארָיו׃ (טו) וַיְנַשֵּׁק לְכָל־אֶחָיו וַיֵּבְךְּ עֲלֵהֶם וְאַחֲרֵי כֵן דִּבְּרוּ
אֶחָיו אִתּוֹ׃ (טז) וְהַקֹּל נִשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר בָּאוּ אֲחֵי יוֹסֵף וַיִּיטַב בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו׃ (יז) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה
אֶל־יוֹסֵף אֱמֹר אֶל־אַחֶיךָ זֹאת עֲשׂוּ טַעֲנוּ אֶת־בְּעִירְכֶם וּלְכוּ־בֹאוּ אַרְצָה כְּנָעַן׃ (יח) וּקְחוּ אֶת־אֲבִיכֶם וְאֶת־בָּתֵּיכֶם
וּבֹאוּ אֵלָי וְאֶתְּנָה לָכֶם אֶת־טוּב אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאִכְלוּ אֶת־חֵלֶב הָאָרֶץ׃ (יט) וְאַתָּה צֻוִּיתָה זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ־לָכֶם
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עֲגָלוֹת לְטַפְּכֶם וְלִנְשֵׁיכֶם וּנְשָׂאתֶם אֶת־אֲבִיכֶם וּבָאתֶם׃ (כ) וְעֵינְכֶם אַל־תָּחֹס עַל־כְּלֵיכֶם כִּי־טוּב
כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם לָכֶם הִוא׃ (כא) וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף עֲגָלוֹת עַל־פִּי פַרְעֹה וַיִּתֶּן לָהֶם צֵדָה לַדָּרֶךְ׃
(כב) לְכֻלָּם נָתַן לָאִישׁ חֲלִפוֹת שְׂמָלֹת וּלְבִנְיָמִן נָתַן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת כֶּסֶף וְחָמֵשׁ חֲלִפֹת שְׂמָלֹת׃ (כג) וּלְאָבִיו שָׁלַח כְּזֹאת
עֲשָׂרָה חֲמֹרִים נֹשְׂאִים מִטּוּב מִצְרָיִם וְעֶשֶׂר אֲתֹנֹת נֹשְׂאֹת בָּר וָלֶחֶם וּמָזוֹן לְאָבִיו לַדָּרֶךְ׃ (כד) וַיְשַׁלַּח אֶת־אֶחָיו
וַיֵּלֵכוּ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־תִּרְגְּזוּ בַּדָּרֶךְ׃ (כה) וַיַּעֲלוּ מִמִּצְרָיִם וַיָּבֹאוּ אֶרֶץ כְּנַעַן אֶל־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם׃

רש"י

מה:יד ויפול על צוארי בנימין אחיו ויבך - על שני מקדשות[125] שעתידין להיות בחלקו של בנימין וסופן ליחרב׃

ובנימין בכה על צווריו - על משכן שילה שעתיד להיות בחלקו של יוסף וסופו ליחרב׃

מה:יח את טוב ארץ מצרים - ארץ גושן. ניבא ואינו יודע מה ניבא, סופם לעשותה כמצולה שאין בה דגים׃

רש"י (המשך)

חלב הארץ - כל חלב לשון מיטב הוא׃

מה:כג שלח כזאת - כחשבון הזה[126] . ומהו החשבון, עשרה חמורים וגו׳׃

מה:כד אל תרגזו בדרך - אל תתעסקו בדבר הלכה שלא תרגז עליכם הדרך. דבר אחר אל תפסיעו פסיעה גסה והכניסו חמה לעיר. ולפי פשוטו של מקרא יש לומר לפי שהיו נכלמים היה

גור אריה

להיטב להם, לכך יאמרו ליעקב "רדה אלי וגומר" (פסוק ט). והקשה הרמב"ן מאי ראיה יש מן הלשון, דהא הרבה יש שיודעין לשון הקודש, כי הוא שפת כנענית. וכן על המילה יש להקשות דהא כל ישמעאלים הם נימולים, וכל זרע אברהם שהם מבני קטורה, ועוד דלמה לא הזכיר להם המכירה שהיתה בזה המקום, ולמה הוצרך לומר להם סימן במילה ובלשון, ויראה מה שלא הזכיר להם המכירה לא קשיא, דכבר הזכיר להם המכירה "אני יוסף אשר מכרתם אותי" (פסוק ד), רק שיוסף סבר שמא יחשבו כי יוסף הגיד דבר המכירה לאחר - ולא יאמינו שהוא אחיהם, ולפיכך הוסיף להם המילה והלשון, שהרי המילה לא תמצא בבני כנען - שמדברים בלשון הקודש, ובבני ישמעאל שיש להם המילה - אין להם לשון הקודש, ועל ידי שניהם הוא סימן מעליא (כ"ה ברא"ם). ואני אומר כי זה דווקא הכרה מעליא ולא ענין המכירה, כי דרך בני אדם לדבר ולהגיד המאורעות והמקריים שבאו לידו, אבל המילה שהיא אות ברית באדם בגופו (לעיל יז, יא), וגם בלשונו ניכר, וזה הוי הכרה לעצמות האדם. ומה שנתן יוסף הכרה זאת - בדין הוא הכרה מעליא, ואין עליהם לומר כי שמא אחד מבני ישמעאל למד לשון הקודש, כי אחר שהלשון אינו לבני ישמעאל - אין לנו לומר כך כלל, רק יתלו ביוסף שהלשון הוא לשונו, וכן המילה. ולא כן דבר המכירה שאינו הכרה לאדם בעצמו מי הוא, ולכך אין זה סימן. והרי כן אמרינן (יבמות קכ.) דאין מעידין רק על פרצוף פנים, ואף על גב שנמצא בלבושיו בעשרה לבושים - חיישינן לשאלה שמא השאיל כליו לאחר (שם קכ ע"ב), אבל על פרצוף פנים מעידים, ולא חיישינן שמא יש אחר דפרצוף שלו דומה לו, ולא חיישינן לכך כלל שיהיה דבר עצמי שוה לשניהם. והנה ענין המכירה - כיון דאין הכרה עצמית יש לומר ששמע המכירה מיוסף, ואין כאן הכרה - כמו דחיישינן גבי כלים לשאלה, אבל גבי לשון ומילה כיון דהכרה עצמית, שכל אומה יש לה לשון בפני עצמה, וגם המילה אות ברית היא, ולית לנו למחוש למידי, כי לא תמצא מילה ולשון בשום אומה רק בבני יעקב, ולפיכך לענין הדין הלשון והמילה הכרה עצמית יותר משאר סימנים. ואם היו חוששין שמא רמאי הוא - וישמעאל הוא שלמד לשון הקודש, לענין זה סגי שהיה מגיד להם דבר המכירה, ואפילו עצי עריסותיהם הגיד להם (רש"י לעיל מג, ז), ובזה ידעו שאין כאן רמאות, מכל מקום צריך הכרה עצמית לאדם, והמילה והלשון הכרה עצמית הוא, ואם לא היה הכרה עצמית זאת - אין כאן הכרה. ומה שהוצרך לומר יוסף עתה הכרה זאת של לשון הקודש, ולעיל (פסוק ד) לא נתן להם הכרה רק במילה (קושית הרא"ם), ועוד למה הוצרך לומר "והנה עיניכם רואות" שאני אחיכם, שהרי כבר הראה להם המילה, דזה אין קשיא, דודאי גם כן למעלה הרי כיון שדבר עמהם בלשון הקודש הרי יש כאן שני סימנים - המילה ולשון הקודש, אלא שכאן היה אומר להם להגיד לאביו דבר זה, כדכתיב אחריו (פסוק יג) "והגדתם לאבי" כדי שידע יעקב שכן הוא, ויסמוך גם כן על זה. ואם תאמר מה ראיה מן המילה, הלא כל מצרים נימולים, שיוסף אמר להם והכריח אותם למילה, כבר נתבאר למעלה שעיקר ההכרה היתה המילה והלשון יחד, וזה לא נמצא במצרים. ועוד דכל מצרים שנימולו אין זה רק הכרה של יוסף, וזהו גופיה הראיה, דכד אמר - במי יש מילה - רק בזרע יעקב, ובשביל כך הכרחתי את מצרים על המילה, אם כן מילת מצרים מסייע להכרה׃

125 הבכי – רמז לחורבנות (על "על שני מקדשות") **על ב׳ מקדשים וכו׳.** ומה שבכו עתה על שני מקדשים שעתידין ליחרב - לפי שיש במדרש הבכייה וההכרה לאחיו היתה רמז על יהודה וישראל שהם עשרת השבטים, שראש עשרת השבטים הוא יוסף, שיודע יהודה לישראל בבכי ובתחנונים, שנאמר (ירמיה לא, ח) "בבכי יבואו ובתחנונים אובילם וגו׳", כל הענין הזה הוא רמז למה שעתיד, כי האבות לעולם הם היו סימן לבנים. ולפיכך נרמז זה עכשיו, כי כאשר יתודעו זה לזה יבכו על הצרות והחורבנות שהגיע להם ; ליוסף חורבן אחד, ולבנימין שני חורבנות׃

126 ביאור הכ"ף ב"כזאת" (על "כחשבון הזה") **(כג) כחשבון הזה.** פירוש הא דכתיב "כזאת" אינה כף הדמיון, שהרי דבר הזה בעצמו שלח לו, ואם כן מאי "כזאת", אלא פירושו "כזאת" כחשבון הזה׳ שהוא מפרש אחריו, ׳ומהו החשבון וכו׳", והשתא הוי שפיר "כזאת", והכ"ף הזאת נקראת כ"ף השוער כמו "כשלשים אישי" (ש"א ט, כב). ואף על גב ד"כזאת" לשון נקיבה, אין רש"י מפרש "כזאת" - כחשבון הזה׳, רק שהוא מפרש כי כ"ף "כזאת" באה על השוער

(כו) וַיַּגִּדוּ לוֹ לֵאמֹר עֹוד יוֹסֵף חַי וְכִי־הוּא מֹשֵׁל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וַיָּפָג לִבּוֹ כִּי לֹא־הֶאֱמִין לָהֶם׃ (כז) וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו
אֵת כָּל־דִּבְרֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵהֶם וַיַּרְא אֶת־הָעֲגָלֹות אֲשֶׁר־שָׁלַח יוֹסֵף לָשֵׂאת אֹתֹו וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם׃
(כח) וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל רַב עֹוד־יוֹסֵף בְּנִי חָי אֵלְכָה וְאֶרְאֶנּוּ בְּטֶרֶם אָמוּת׃ **פרק מו** (א) וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וְכָל־אֲשֶׁר־לֹו וַיָּבֹא
בְּאֵרָה שָׁבַע וַיִּזְבַּח זְבָחִים לֵאלֹהֵי אָבִיו יִצְחָק׃

רש"י

דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתווכח זה עם זה ולומר על ידך נמכר, אתה ספרת לשון הרע עליו וגרמת לנו לשנאתו׃

מה:כז את כל דברי יוסף - סימן מסר להם[127] במה היה עוסק כשפירש ממנו, בפרשת עגלה ערופה, זהו שאמר וירא את העגלות אשר שלח יוסף ולא אמר אשר שלח פרעה׃

ותחי רוח יעקב - שרתה עליו שכינה שפירשה ממנו׃

מו:א לאלהי אביו יצחק - חייב אדם בכבוד אביו יותר מבכבוד זקנו[128] לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם׃

רמב"ן

מו:א זבחי יעקב "לאלהי אביו יצחק" – פחד הגלות ומידת הדין

ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק - חייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו, לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם, לשון רש"י. ואיננו מספיק, שהראוי לומר לאלהי אבותיו בלי שייחד אדם, כמו שאמר האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק (להלן מח טו), ובתפלתו אמר אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק (לעיל לב י), או יאמר ויזבח זבחים לה' כמו שאומר באברהם (לעיל יב ז) ויבן מזבח לה'. ומה צורך לפרש בו יותר׃

אבל הפסוק הזה יש בו סוד יגלו לנו אותו שם בבראשית רבה (צד ה), כי כאשר בא יעקב לרדת מצרים ראה כי הגלות יתחיל

גור אריה

שאמר כמו חשבון הזה, ולפי האמת פירשו מנחה - כחשבון הזה, ולא בא רק לפרש על מה משמש כ"ף של "כזאת", ופירש לך שהיא באה על החשבון ונקראת כ"ף השוער. וקשיא לא לכתוב "כזאת" ולכתוב "ולאביו שלח עשרה חמורים וגו", ויראה לי שפירוש הכתוב "כזאת" - דווקא מניין הזה שלח, עשרה חמורים ועשר אתונות, לא פחות ולא יותר, ולא היה זה המנין באקראי, אלא לענין מכוון. וזה - שרצה יוסף במה ששלח י' חמורים וי' אתונות כדי שלא יכעוס אביו על האחים העשרה שמכרוהו, וגם הראה לו כדי שירד אביו למצרים ואל ימאן מלרדת אליו, ורמז לו כי העשרה אחים היו כמו עשרה חמורים שנושאים משא גדול ואינם יודעים מה הם נושאים, כך היה מכירתם ועשיית הפעל שהורידו אותו מצרימה, שהטעין אותו עליהם הקדוש ברוך הוא לעשות מעשה זה להורידו למצרים, והם לא ידעו הפעל שהורידו אותו, ולפיכך "עשרה חמורים נושאים מטוב מצרים", ורמז שעל ידי המכירה הזאת למצרים יהיו אוכלים כל טוב, ויהיו מנצלים את מצרים עד שלא ישאר דבר במצרים, וזהו שפרש"י למעלה (פסוק יח) "ואכלו את טוב ארץ מצרים" שעתידים לעשות את מצרים 'כמצולה שאין בה דגים', וכאן כתיב נמי "נושאים מטוב מצרים" "ועשר אתונות נושאים בר ולחם ומזון", והרמז שההורדה למצרים היה בשביל לפרנס ולכלכל אותם בשנת רעבון גם כן, וזהו שאמר (ר' פסוק ז) "כי האלהים שלחני לפליטה גדולה לחיות עם רב". ולענין מכוון הראשון לקח חמורים, מפני שהענין הראשון יותר טוב ונכבד שהוא לנצל את מצרים, והשני - לכלכל אותם בעת הרעבון, והחמור הוא הזכר, דהוא חשוב יותר מן הנקיבה שהוא האתון. ורבותינו ז"ל (ב"ר צד, ב) דרשו ש"טוב מצרים" היה גריסין של פול. אפשר שעל זה כוונו רז"ל שיוסף שלח "טוב מצרים" אשר יגיע לישראל הוא ענין זה - לפי שהיה יעקב ירא מן הגלות לרדת שם (רש"י להלן מו, ג), כי היה יודע יעקב הגלות שיבא לישראל במצרים, ולפיכך שלח יוסף אליו כי הגלות הוא טוב, כי יהיו ישראל פרים ורבים מכח השעבוד וגלות, כדכתיב (שמות א, יב) "וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ", והיו משעבדים את ישראל בפרך (שם שם יג) המשברת את הגוף (רש"י שם) ומענה אותם, והיו דומים לגריסים ברחיים, שכל זמן שאדם כותש אותם ברחיים הם נשברים לחלקים רבים, ומאחד נעשה ששה, לפיכך שלח לו גריסין של פול. ולשון 'גריסין של פול' הם פולים שבורים לחלקים, כדכתיב (איכה ג, טז) "ויגרס בחצץ וגו'", וכן היה שעבוד מצרים בפרך המשבר את הגוף, וזהו "טוב מצרים". וענין זה ענין יותר נכבד מן המזון אשר יפרנס אותם ברעבון, לכך שלח אותו על ידי החמור שהוא הזכר, והפרנסה והמזון על ידי האתון - שהוא טוב גופני כמו הנקיבה, והבן זה. ואפשר שגם זה רמזו רז"ל (מגילה טז ע"ב) ששלח לו יין ישן - היא הגזירה הישנה שנגזר עליהם לשתות כוס יין של הגלות, ומנין "יין ישן" - ת"ל, שנאמר (שמות יב, מא) "ומושב בני ישראל ת"ל וכו'", וכך נגזרה הגזירה׃

127 עגלה ערופה ומצוות הלוויה (על "סימן מסר להם") **(כז) סימן מסר להם וכו'.** ואם תאמר למה היה עוסק בפרשת עגלה ערופה כשהיה פורש, אין לומר שכן אירע המעשה במקרה שלמד עמו בפרשת עגלה ערופה - אם כן מנא ידע יוסף שיזכור את מה שהיה עוסק עמו בפרשת עגלה ערופה, ויש מפרשים שכאשר היה יעקב מלוה את יוסף עד עמק חברון היה אומר יוסף לאביו שיחזור לביתו ואל יטריח את עצמו, והשיב יעקב שמצוה גדולה היא בלויה, שהרי מי שאין מלוה הוא שופך דם, כדכתיב בפרשת עגלה ערופה (דברים כא, ז) "ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו", ודרשינן (סוטה מה ע"ב) וכי סלקא דעתך שיהיו זקני בית דין שופכי דמים, אלא לא פטרנוהו בלא לויה, הא למדת מי שאינו מלווה כאילו שופך דם, וכל המתלווה אינו ניזק (סוטה מו ע"ב). ולפיכך ידע יוסף שיעקב ידע שבפרשת עגלה ערופה פירש ממנו, שהרי יזכור ענין הלויה שהיה מלוה אותו. ויראה שלכך שלח לו סימן זה, מפני שרמז לו שאיך יהיה ניזוק אחר שהיה מתלוה, וכל המתלוה אינו ניזק, לכך ידע יעקב שבאמת הוא - שהוא חי׃

סימן מסר להם. והא דכתיב "וירא את העגלות וכו'", לא בפירוש שלח לו סימן הזה, אלא ברמז, שבענין הזה הייתי עוסק כשפירשתי ממך. ולא שלח לו בפירוש על ידי אחיו סימן הזה, לפי שהיה משמע שאם לא היה מלוה את יוסף היה נהרג מאחיו, וזה היה צער לאחיו, ויחשבו כי יוסף מחזיק אותם כרוצחים, לכך לא שלח לו דבר זה בפירוש, אלא ברמז שלח על ידי עגלות. ומה שאמר 'סימן מסר להם' לא שהיה מגלה להם בפירוש, אלא אמר להם בדבר זה למד עמי כשהייתי פירש ממנו, והם לא ידעו מה היה׃

128 תשובה לקושיית הרמב"ן (על "כבוד אביו יותר מכבוד זקנו") **(א) ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקינו.** והרמב"ן הקשה על זה דהוי ליה למכתב סתם 'ויזבח זבחים לאלהי אבותיו', ועוד דכתיב (ר' לעיל לב, י) "ה' אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק", ואין זה

(ב) וַיֹּ֨אמֶר אֱלֹהִ֜ים׀ לְיִשְׂרָאֵ֗ל בְּמַרְאֹ֤ת הַלַּ֙יְלָה֙ וַיֹּ֣אמֶר יַעֲקֹ֔ב׀ יַעֲקֹ֖ב וַיֹּ֥אמֶר הִנֵּֽנִי׃ (ג) וַיֹּ֗אמֶר אָנֹכִ֤י הָאֵל֙ אֱלֹהֵ֣י אָבִ֔יךָ אַל־תִּירָ֖א מֵרְדָ֣ה מִצְרַ֑יְמָה כִּי־לְג֥וֹי גָּד֛וֹל אֲשִׂימְךָ֖ שָֽׁם׃ (ד) אָנֹכִ֤י אֵֽרֵד֙ עִמְּךָ֣ מִצְרַ֔יְמָה וְאָנֹכִ֖י אַעַלְךָ֣ גַם־עָלֹ֑ה וְיוֹסֵ֥ף יָשִׁ֖ית יָד֥וֹ עַל־עֵינֶֽיךָ׃ (ה) וַיָּ֤קָם יַעֲקֹב֙ מִבְּאֵ֣ר שָׁ֔בַע וַיִּשְׂא֧וּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵ֛ל אֶת־יַעֲקֹ֥ב אֲבִיהֶ֖ם וְאֶת־טַפָּ֑ם וְאֶת־נְשֵׁיהֶ֕ם בָּעֲגָל֥וֹת אֲשֶׁר־שָׁלַ֖ח פַּרְעֹ֥ה לָשֵׂ֖את אֹת֑וֹ׃ (ו) וַיִּקְח֞וּ אֶת־מִקְנֵיהֶ֣ם וְאֶת־רְכוּשָׁ֗ם אֲשֶׁ֤ר רָכְשׁוּ֙ בְּאֶ֣רֶץ כְּנַ֔עַן וַיָּבֹ֥אוּ מִצְרַ֖יְמָה יַעֲקֹ֥ב וְכָל־זַרְע֖וֹ אִתּֽוֹ׃ (ז) בָּנָ֤יו וּבְנֵי־בָנָיו֙ אִתּ֔וֹ בְּנֹתָ֥יו וּבְנ֖וֹת בָּנָ֑יו וְכָל־זַרְעוֹ֙ הֵבִ֣יא אִתּ֔וֹ מִצְרָֽיְמָה׃ {ס} (ח) וְאֵ֗לֶּה שְׁמ֛וֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵ֥ל הַבָּאִ֖ים מִצְרַ֑יְמָה יַעֲקֹ֖ב וּבָנָ֑יו בְּכֹ֣ר יַעֲקֹ֔ב רְאוּבֵֽן׃ (ט) וּבְנֵ֥י רְאוּבֵ֖ן חֲנֹ֥ךְ וּפַלּ֖וּא וְחֶצְרֹ֥ן וְכַרְמִֽי׃ (י) וּבְנֵ֣י שִׁמְעוֹ֔ן יְמוּאֵ֥ל וְיָמִ֖ין וְאֹהַ֣ד וְיָכִ֑ין וְצֹ֖חַר וְשָׁא֥וּל בֶּן־הַֽכְּנַעֲנִֽית׃ (יא) וּבְנֵ֥י לֵוִ֖י גֵּרְשׁ֥וֹן קְהָ֖ת וּמְרָרִֽי׃ (יב) וּבְנֵ֣י יְהוּדָ֔ה עֵ֥ר וְאוֹנָ֖ן וְשֵׁלָ֑ה וָפֶ֥רֶץ וְזָ֖רַח וַיָּ֥מָת עֵ֛ר וְאוֹנָ֖ן בְּאֶ֣רֶץ כְּנָ֑עַן וַיִּהְי֛וּ בְּנֵי־פֶ֥רֶץ חֶצְרֹ֖ן וְחָמּֽוּל׃ (יג) וּבְנֵ֣י יִשָּׂשכָ֔ר תּוֹלָ֥ע וּפֻוָּ֖ה וְיוֹ֥ב וְשִׁמְרֹֽן׃ (יד) וּבְנֵ֣י זְבוּלֻ֔ן סֶ֖רֶד וְאֵל֣וֹן וְיַחְלְאֵֽל׃

רש"י

מו:ב יעקב יעקב - לשון חיבה:

מו:ג אל תירא מרדה מצרימה - לפי שהיה מיצר על שנזקק לצאת לחוצה לארץ:

מו:ד ואנכי אעלך - הבטיחו להיות נקבר בארץ:

מו:ו אשר רכשו בארץ כנען - אבל מה שרכש בפדן ארם נתן הכל לעשו בשביל חלקו במערת המכפלה, אמר נכסי חוצה לארץ אינן כדאי לי, וזהו (להלן נ ה) אשר כריתי לי, העמיד לו צבורין של זהב וכסף כמין כרי ואמר לו טול את אלו:

מו:י בן הכנענית - בן דינה שנבעלה לכנעני[129], כשהרגו את שכם לא היתה דינה רוצה לצאת עד שנשבע לה שמעון שישאנה:

רמב"ן (המשך)

משחת שם מצבה (לעיל לא יג), והוא אלהי אביך, הוא השם והיא המדה, והבטיחו שלא ייירא במצרים כי יזכה בדינו ויגאל אחר הענוי, וזהו טעם ואנכי אעלך גם עלה:

וכתב הרב בפרק כז בחלק הראשון במורה הנבוכים כי תרגום אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה, אנא איחות עמך ואנא אסקינך. ונפלא הרב בזה על דעת אונקלוס, ואמר כי אונקלוס שם כל מאודו להרחיק הגשמות בכל סיפור אשר בתורה, וכל אשר ימצא מאלו השמות המורים על מין ממיני התנועה, ישים ענין התנועה לכבוד נברא או לשמירה מהאל, ומתרגם וירד ה' (שמות יט כ) ואיתגלי ה', ארדה נא ואראה (לעיל יח כא) איתגלי כען ואיחזי, ואם כן למה תרגם כאן אנא איחות. ופירש הרב כי בעבור שאמר בתחלת הענין ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה, לא היה קשה לאונקלוס לספר המאמר כאשר נאמר במראות הלילה, כי הוא סיפור אמירה לא סיפור

רמב"ן

בו ובזרעו, ופחד ממנו וזבח זבחים רבים לפחד אביו יצחק שלא תהא מדת הדין מתוחה כנגדו. ועשה זה בבאר שבע שהוא בית תפלה לאבותיו, ומשם נטל רשות בלכתו לחרן. ואמר הכתוב זבחים, להודיע שלא היו עולות כאבותיו, כי אברהם עולות הקריב. ורבותינו אמרו (זבחים קטז א) לא הקריבו בני נח שלמים, עולות הקריבו, ובנח כתוב מפורש (לעיל ח כ) ויעל עולות במזבח, אבל יעקב מפני פחד ה' הקריב שלמים להשלים אליו כל המדות, כמו שדרשו (תורת כהנים ויקרא טז א) שלמים שמטילין שלום בעולם. והנה היתה תחלת כונתו במדת הגבורה שהיא הקרובה אליו, וזהו הטעם שהזכירו בבראשית רבה (צד ה) שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו, והוא הטעם שאמרו שם בלשון אחר בתחילה שואלין בשלום התלמיד ואחר כך שואלין בכבוד הרב:

וראיתי במדרשו של רבי נחוניא בן הקנה (ספר הבהיר קלה) בלשון הזה וישבע יעקב בפחד אביו יצחק (לעיל לא נג), וכי יש אדם שנשבע כך באמונת פחד אביו, אלא עדיין לא נתן ליעקב כח ונשבע בכח שנתן לאביו, שנאמר וישבע יעקב בפחד אביו יצחק, ומאי ניהו הוא דכתיב ביה (מ"א יח לח) ותפול אש ה' ותאכל את העולה, וכתיב (דברים ד כד) כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא וגו'. עד כאן במדרש. ומדבריהם נלמוד שמפני כן לא אמר ויזבח זבחים לה', לפי שעתה כבר זכה יעקב בחלקו, שנאמר (מיכה ז כ) תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם, והוצרך לפרש עתה. והנה בזכות הקרבנות נראה אליו אלהי יצחק אביו במראות הלילה במדת הדין רפה, זהו שאמר אלהים במראות הלילה, והוא מה שאמר אנכי האל אלהי אביך, כי הוא האל בית אל אשר אמר לו בחרן אנכי האל בית אל אשר

גור אריה

קשיא כלל על דברי רז"ל (ב"ר צד, ה), כי כאן שהוא קרבן - ועל ידו הוא מתקרב ומתקשר בו יתברך, ולענין זה "אלהי אביו יצחק" שהוא "פחד אביו יצחק" (לעיל לא, נג) קודם בודאי, אבל גבי תפילה בודאי הזכיר זכות אברהם ואחר כך זכות יצחק כסדר, ופשוט הוא:

129 מדוע אינה כנענית ממש (על "בן דינה שנבעלה לכנעני") **(י) זו דינה שנבעלה לכנעני.** כך סבר ר' חנינא בפרשת וישלח, שאין לומר כנענית ממש, אפשר כי אברהם ציוה שלא יקח בנו מבנות הכנענים (לעיל כד, ג) ויעקב מניח את שמעון ליקח כנענית, אלא בן דינה. ואפילו למאן דאמר דנשאו בני יעקב כנעניות

רמב"ן

מעשה שהיה, כי יש הפרש גדול בין מה שיאמר בחלום או במראה הלילה, ובין מה שיאמר במחזה ובמראה, ובין מה שיאמר בדבר מוחלט, ויהי דבר ה' אלי לאמר, או ויאמר ה' אלי לאמר, אלו דבריו. וכן אמר (הרמב"ם במו"נ א מז) שהרחיק אונקלוס השמיעה בכל מקום וישים פירושה הגעת הדבר ההוא לבורא או קבול תפלה, ויתרגם שמיע קדם ה' (לעיל כט לג), וקבלא אקביל קבילתיה (שמות כב כב):

ואם כן הדבר כדברי הרב, למה יברח אונקלוס מן התנועה, וירחיק השמיעה גם כן, מיראתו שתורה על גשמות, ולא יברח מן האמירה והדבור ולא מן הקריאה בשום מקום בין בחלום בין במראה בין במאמר מוחלט, כי בכולם יתרגם ואמר ה', ומליל ה', וקרא ה' למשה, והיא גם היא תורה על גשמות, והיה לו לתרגם ויתאמר מן קדם ה', או ואמר יקרא דה', או ויתרעי ה', כפי הראוי בענין כמו שפירש הרב בדיבור ובאמירה (מו"נ א סד). ולמה ירחיק בשמיעה ולא ירחיק הראיה, שתרגם אותה וחזא ה':

ואשר אמר הרב (שם מז) כי יורה על ענין השגת שכל כאשר יורה על השגת העין, כל שכן שהוא זה בשמיעה, כי היא תאמר על ההשגה בשכל וברצון ברוב מקומות, כגון וישמע אברם לקול שרי (לעיל טז ב), שמע קול תחנוני (תהלים כח ב), גם כי תרבו תפלה אינני שומע (ישעיה א טו), הנה שמוע מזבח טוב (ש"א טו

רמב"ן (המשך)

כב), והיה אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך (דברים כח א), וכן לב שומע (מ"א ג ט), וכן רובם:

והנה אונקלוס לא היה לו לירא מן השמיעה שלא תורה רק על קבלת הדבר והרצון בו, ולא ברח מן הראיה בשום מקום, אבל תרגם אותה כפשוטה בכל מקום שהדבר מושג בראיה בלבד, אבל כאשר איננו מושג בראיה בלבד והוא צריך השגחה והתבוננות יתרגם כפי הראוי בו, כאשר אמר (לעיל כט לב) כי ראה ה' בעניי, ראה ראיתי את עני עמי (שמות ג ז), וירא אלהים את בני ישראל (שם ב כה), שאין הראיה בהם שיראה את גופם אבל שישגיח בענינם וידע אותו, וזה דרכו בכל התורה, לא כטעם שעלה בדעת הרב ונשתבש בידו והשני מקומות האחרים שתרגם אותם (לעיל ו יב, כט לא) וחזא אליו ולא השלים אותו:

ובלשון העברה כנה אונקלוס, ותרגם ויעבר ה' על פניו (שמות לד ו) ואעביר ה' שכינתיה על אפוהי, שיהיה הדבר העובר נברא לדעתו, ולא יזכיר לשון תנועה בבורא כפי מה שהזכיר הרב. ואם כן איך תרגם ה' אלהיך הוא עובר לפניך (דברים לא ג) ה' אלהיך הוא עבר קדמך, והנה זה מין תנועה בספור מעשה, ולא ירא ממנו אונקלוס. וכן בפסוק וירא ישראל את היד הגדולה (שמות יד לא) תרגם בו וחזא ישראל ית גבורתא ידא רבתא, נופל בו הגבורה מפני לשון אשר עשה, והשאיר בו ידא רבתא ולא היה יראה ומתפחד מן היד ולא יכנה אותה כלל, וכן נהג בתרגום כתובים באצבע אלהים (שם לא יח) באצבעה דה'. ומה שתירץ בו

גור אריה

וכמו שפירש רש"י בפרשת ויחי (להלן נ, יג) 'לא ישא אותי אחד מבני בניכם שהם מכנעני', אפילו הכי למה הוצרך לכתוב "כנענית", שאם לא נאסר להם כנענית אם כן למה כתב כאן "בן הכנענית", הרי סתמא הרבה היו מבני כנענית. ומה שלא כתב 'בן דינה', מפני שבא לומר למה נשאה שמעון, וזה מפני שנבעלה לכנעני, ולא רצתה לצאת מביתו עד שישבע שמעון שישאנה. וטעם מדרש זה (ב"ר פ, יא) יש לו סוד, כי ראויה היתה לשמעון בעבור שכח שמעון במדת הדין, כדכתיב (להלן מט, ה) "שמעון ולוי אחים כלי חמס מכרותיהם", ודינה ראויה לו. אך קשה איך נשא את אחותו, ולעיל פירש רש"י בפרשת וירא (כ, יב) "וגם אמנה בת אבי אך לא בת אמי" דמשמע אחותו מן האם אסורה, ויש לומר דהך תנא סבירא ליה דאחותו מן האם אינה אסורה לו, וכך יש תנא בפרק ד' מיתות (סנהדרין נח.), ושם פירש רש"י דאותו תנא סבירא ליה דהא דקאמר אברהם "אמנה אחותי בת אבי ולא בת אמי" לא שאחותו בת אם אסורה, אלא דקושטא דמילתא קאמר שהיא אחותו מן האב ולא מן האם. אבל עדיין קשה הרי האבות קיימו כל התורה וידעו אותה ברוח הקודש, היו מקפידין שלא לישא כנענית - ולא הקפידו על ערוה דהוא אסור מן התורה, ויש מפרשים כי שאני קודם מתן תורה מלאחר מתן תורה, כי כל האבות היו מקיימים את התורה כולה - אך צריכים היו לקבל עליהם את התורה כגרים שנתגיירו, לכך היו כקטן שנולדו. פירוש להך מילתא בלבד לענין קבלת התורה לא שייך בהם ענין אחוה שיהיו אחים לענין עריות, שלא נולדו בחיוב המצוה אלא הם קבלו מאיליהן, להך מילתא הוו כגרים שאין עריות בהם. ולפיכך כל עריות שהן מן התורה שנתנה אחר כך - לא היה נוהג באבות; כגון יעקב נשא שתי אחיות, ועמרם דודתו, ויהודה היה מייבם את כלתו, אף על גב דמן התורה אסור, והם היו שומרים את התורה, הרי אם מצד התורה אתה בא לאסור והם קבלו אותה עליהם - לא היו להם בזה קורבה, אבל קורבה מצד עצמם לא נתבטלה. ואין להקשות דאם כן יהיו יוצאי מצרים מותרים בקרוביהם, דהא קבלו עליהם את התורה (שמות כד, ז) ולא נולדו בחיוב, ויהיו מותרים בקרוביהם, אין זה קשיא, דהם הוכרחו לקבל, דהא כפה עליהם הר כגיגית כדלקמן (רש"י שמות יט, יז), ולא אמרינן בזה דהוי כקטן שנולד. דודאי מי שנתגייר מעצמו, כגון גוי, כיון דלא היה צריך לגייר והוא מגייר עצמו - הוי בריה אחרת לגמרי, אבל ישראל שיצאו ממצרים - כיון שהיו מחויבים לקבל את התורה, והיו מוכרחים לזה, אין זה כקטן שנולד. ותדע לך דאם לא כן יקשה לך דהא בודאי נתגיירו כדמוכח בפרשת משפטים (שמות כד, ו), שהרי היו צריכים מילה וטבילה וקרבן (רש"י שם), ואפילו הכי אין להם דין כגר להיות מותר בעריות. ואפשר לתרץ עוד כי תולדות יעקב שהותר להם לישא אחותם הכל היה ברוח הקודש שהותר להם, מפני כי בני יעקב היו עם אחד בפני עצמו - הותר להם לישא ביחד, כדי שלא יהיו צריכין להיות מתחברים לעם אחר. והרי תמצא גבי אדם הראשון שהותר לו לישא את אחותו, כדכתיב (תהלים פט, ג) "אמרתי עולם חסד יבנה", ואמרינן (סנהדרין נח ע"ב) 'חסד עשה הקדוש ברוך הוא עם קין שהתיר לו אחותו', הכי נמי חסד עשה הקדוש ברוך הוא עם בני יעקב שהתיר להם [אחותם]. כי יעקב עם תולדותיו שוה לאדם ותולדותיו, כי שאר האומות - אחר שאינם מזרע יעקב נחשבים כאילו אינם, ונשאר תולדות יעקב בלבד. כי אדם הוליד כלל בני אדם, ויעקב הוליד כלל ישראל הנקראים 'אדם', ואין אומה בעולם נקראים 'אדם' זולת ישראל (יבמות סא.). וכל העולם נקראים 'בני אדם', וכל ישראל נקראים 'בני ישראל'. לכך היה מותר לשמעון לישא אחותו לבדו. כמו שנולדו עם בני אדם כל אחד תאומה, כך היה עם בני יעקב נולדים תאומות (רש"י לעיל לה, יז). והכל היה ברוח הקודש, כי יעקב שהיה יודע ברוח הקודש - ידע שמותר לשבטים אחותם, כמו שהיו יודעים לקיים התורה ברוח הקודש - יודעים גם כן להתיר ברוח הקודש, ואין זה סותר התורה, כי נותן התורה אוסר ונותן התורה מתיר, כמו שבארנו. וכן הטעם מה שנשא יעקב שתי אחיות, אף על גב שהאבות היו מקיימים את התורה, כי כמו שידע יעקב התורה ברוח הקודש כך היה יודע שיש לו לישא שתי אחיות, והם הגונים לו להעמיד י"ב שבטים עמודי עולם מב' אחיות. ואין זה קשיא אם ידע זה יעקב ברוח הקודש, שהרי כל התולדות היו יודעים ברוח הקודש, כמו שפירש רש"י אצל "עתה ילוה לי אישי" (לעיל כט,

רמב"ן

הרב (במו"נ א סה) כי ישים אונקלוס האצבע כלי נברא אשר פתח הלוחות בחפץ הבורא, איננו אמת, כי הנה מימינו אש דת למו (דברים לג ב) כתב ימיניה, ולא פחד מן הימין הכותבת שתורה על גשמות, וכן מן האצבע. ועוד תרגם (שמות טו יב) ארימת ימינך, ואמר (שם פסוק ו) ימינך ה' תברת שנאה, ותרגם ידך החזקה (דברים ג כד) ית ידך תקיפא, ואמר (שם ד לד) בידא תקיפא ובאדרעא מרממא, וכן ותאחז במשפט ידי (שם לב מא) ותתקיף בדינא ידי, וכן תרגם (שם יא יב) תדירא עיני ה' אלהיך בה מרישא דשתא:

והנה ביעקב כתוב בתחילת הענין ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וגו' (לעיל כח יב), ופחד אונקלוס ממנו ותרגם והא יקרא דה' מעתד עלוהי, ולא תרגם והא ה', בעבור שהוא בחלום, ותרגם והנה אנכי עמך (שם טו) והא מימרי בסעדך, ולא אמר והא אנא עמך, כמו שתרגם אנא אחות עמך, ואף על פי שהוא ספור דבר, שנאמר בחלום כמוהו בשוה. ותרגם ואנכי אהיה עם פיך (שמות ד יב) ואנא אהי עם פומך, ואמר בויאמר כי אהיה עמך וזה לך האות (שם ג יב) ארי יהא מימרי עמך. ועוד נזהר אונקלוס בחלומות ותרגם ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה (לעיל כ ג), ויבא אלהים אל לבן בחלום (לעיל לא כד), ואתא מימר מן קדם ה'. ואם תאמר שחשש שלא תהא הביאה קודמת לחלום ויחשוב בה שהיא ממש, הנה בשלמה כתוב (מ"א ג ה) בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה, ותרגם אותו יונתן

רמב"ן (המשך)

אתגלי ה' לשלמה. ואם הדבר נאמר בחלום, יספרו אותו כאשר נאמר בחלום ההוא, ואל יקשה עליהם אף על פי שהוא מאמר יורה על הגשמות, כי היותו בחלום יתרץ להם שאינו ממש. גם כן הדבר שיאמר כי הוא נראה בחלום ראוי שיספרו אותו באשר הוא, כי מה שנאמר בו שהוא בחלום הלילה, ילמד שאינו ממש אבל הוא חלום שנדמה לו ממנו כן. ואל תחשוב שהיה זה ליונתן בן עוזיאל מפני שלא יאמר בארמית לשון ראיה בחלומות, כי וארא בחלומי (לעיל מא כב) מתורגם וחזית, ובנבוכדנצר חזה הויית (דניאל ב לא):

וכן תרגם אונקלוס לא עלינו תלונותיכם כי על ה' (שמות טז ח) אלהין על מימרא דה', ואין כאן יראה ופחד מן הגשמות, וכן וידבר העם באלהים ובמשה (במדבר כא ה) ואתרעם עמא על מימרא דה', וכן ביני וביניכם (לעיל ט יב), בין אלהים ובין כל נפש חיה (שם טז), בין מימרי ומימרא דה', וכיוצא בהן הרבה, וכן תרגם יצף ה' (שם לא מט) יסד מימרא דה', אלהים עד (שם לא נ) מימרא דה' סהיד, ואין לו בהן יראת הגשמות, וגם אין למימרא ענין בכאן, שיאמר בו שיצפה ויעיד, וכן השבעה לי באלהים (שם כא כג) קיים לי במימרא דה', ואין הנשבעים מזכירין אני נשבע במאמר אלהים, וכיוצא באלו רבים לאונקלוס, וסודם ידוע למשכילים:

וכן בלשון עמידה אמר הרב (במו"נ א כז) ששם יונתן בן עוזיאל כוונתו לפרש בו קיום, ולכך תרגם ועמדו רגליו (זכריה יד ד)

גור אריה

לד), וגם זה היה ברוח הקודש. ואין זה שלא שמר התורה, אך כי הפה שאסר הוא פה שהתיר (כתובות טז.), ומי שהיה מודיע להם התורה הודיע להם גם כן זה, והודיע ליעקב כי ראוי לו שישא שתי אחיות כמו שנאמר לו לאליהו להקריב בחוץ. ואל יקשה לך למה נחשב ליעקב לגנאי מה שנשא ב' אחיות כדאיתא בפרק ערבי פסחים (פסחים קיט ע"ב) שלא ירצה לברך לעתיד מפני שנשא ב' אחיות, אין בזה קשיא, כי זה הוא הגנאי כי לא הותר ליעקב ב' אחיות רק בשביל שלא נתנה התורה לו, וזה ידע יעקב, ומפני שהותר לו דבר כזה בשביל שלא נצטווה, אף על גב שעל ידי רוח הקודש עשה - גנאי הוא, דסוף סוף דבר זה יהיה נאסר כשתנתן התורה, ואם נתנה התורה לא הותר דבר זה ליעקב, שלא מצאנו שיהיה אסור ערוה נדחה. אמנם אני מפרש באותו מדרש (פסחים קיט ע"ב) שלכך לא רצה יעקב לברך מפני שהיה יעקב מוכן לדבר שיהיה נאסר בסוף, שידע יעקב כי ראוי לו ב' אחיות על פי רוח הקודש, וזה קצת גנאי שיהיה מוכן לדבר שיהיה נאסר, ולא כן יצחק, אף על גב שהיה מותר לו גם כן ב' אחיות, כי לא היה מוכן לדבר שיהיה נאסר, וזה הדבר שגרם שלא רצה לברך, ודבר גדול הוא זה, וזה נראה ברור מאוד, וזה עיקר פירוש הדבר כאשר תעמיק בו. אמנם בשביל זה לא נאמר שלא קיים יעקב כל התורה, שהרי יעקב אמר לעשו 'תרי"ג מצות קיימתי' (רש"י לעיל לב, ד), ואחת מהם שלא ישא שתי אחיות, אלא ודאי מה שהתיר לו דבר אחד אין זה שעבר על התורה, כי התורה שאסרה היא שהתירה לו גם כן, כי הכל היה ליעקב על פי התורה, כמו שפירשנו גם כן כזה בפרשת תולדות, ואם נשא ב' אחיות נוסף על הראשונות אז היה עובר התורה, כי נשים אלו התירה לו התורה לגמרי - ואחרים אסרה. ואין להקשות שעמרם נשא דודתו (שמות ו, כ), ומשה הקים י"ב מצבות (שם כד, ד) ואיך היו נוהגים היתר במה שקבל אברהם על עצמו, שנאמר (לעיל יח, יט) "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו אחריו וגו'", וכך הקשה הרמב"ן (לעיל כו, ה), ואני אומר - וכן ראוי לומר - כמו שקבלו מאברהם את התורה ולמד אותה לבניו, הכי נמי למד לבניו איסור והיתר שלהם, ונהגו היתר על פי מה שלמדו, וכבר אמרנו טעם מופלג בפרשת שופטים להתיר הקמת המצבה, עיין שם, והותר לו, לכך היה משה רבנו עליו השלום מקים מזבח אחד לכלל ישראל, וי"ב מצבות לכל שבט ושבט בפני עצמו, והנה לא עבר תורת אברהם, רק שעשה על פי רוח הקודש. וכן מה שנשא עמרם דודתו, מפני שקבלו מאברהם כי בזה לא נאסרה, ואף על גב שאברהם קיים הכל ואליו היה אסור הכל, שהרי אברהם שמר כל התורה כולה, מכל מקום בקצת מצוות היו נוהגים היתר על פי קבלתם ברוח הקודש. ולפיכך נשא יעקב ב' אחיות, עמרם - דודתו, הכל מיד ה' עליהם. ואולי הטעם הוא כי מפני שהוא מצוה גדולה כפריה ורביה ולהעמיד את העולם, ולא מכל אשה זוכה אדם להבנות, כדאמרינן ביבמות (סד.) נשא אשה ושהה עמה י' שנים צריך להוציא - שמא לא זכה להבנות ממנה. ולכך גם כן במצוות עריות שאסרה תורה היו יודעים שאין צריך לנהוג, דאין כל אשה ראוי להבנות ממנה, ושמא נגזר להבנות מן אשה הזאת דודתו, כיון שעדיין לא נצטוו, כמו שהיה האמת שהיתה ראויה לו, והוליד ג' רועים אשר לא היו ולא יהיו. וכן יעקב נשא ב' אחיות והוליד י"ב שבטים עמודי עולם. ואיך נאמר שיהיו אוסרים דבר זה לבטל גזירת הקדוש ברוך הוא, לכן היו נוהגין היתר על פי רוח הקודש, וזה היה נראה נכון וראוי לומר. אבל אני תמה על דברי הרמב"ן, שהקשה הרמב"ן (לעיל כו, ה) דאיך יהיו נוהגין היתר במה שקבל אברהם על עצמו - קושיא זאת אינו מכריח אותנו לומר שהיו כל ישראל שומרים את התורה אף מצות לא תעשה, ומה בכך שהיה אברהם שומר כל התורה - בשביל זה אין הכרח לומר כלל שהיו כלם חייבים, כי אין מצות התורה שוות בדבר זה; כי תמצא כי אברהם נתן לו ברית מילה (לעיל יז, י), וליעקב - גיד הנשה (לעיל לב, לב), כי המצוות - המקבלים מיוחדים בהם. ולפיכך אני אומר גם כן כמו שתמצא במצוות שנצטוו שלא היו הכל שווים, כך במצוות שלא נצטוו מפי השם אינם שווים הכל, כי אברהם בפרט היה מסוגל לכל המצוות, ויצחק למצוות שחיטה, ויעקב למצות שבת, שכאשר תבין תדע כי אלו מסוגלים לאלו מצות בפרט, לכך יש לומר כי לא קיימו מי שאינו מסוגל לכל המצות את כל המצוות. ואפילו אם אתה אומר מאחר שכל המצות הם מצוות צדיקים וישרים וטובים - למה אין ראוי ומחוייב שיעשו הכל, שהרי מי

רמב"ן

ויתגלי בגבורתיה, וכן תרגם כל דבר עסק ותנועה גבורתא, והנה אונקלוס לא יתיירא מלשון עמידה, ותרגם הנני עומד לפניך שם על הצור (שמות יז ו) הא אנא קאים קדמך תמן על טינרא. ומה שאמר הרב (שם) כי אונקלוס ישים ענין התנועה גלוי השכינה והראות כבוד נברא, הנה אונקלוס מן הכבוד יברח מלתת בו כלשונות האלה, ויתרגם וירא כבוד ה' אל כל העדה (במדבר טז יט) ואתגלי יקרא דה', כמו שיאמר ואתגלי ה' (שמות יט כ), ולא יתרגם ואיתחזי יקרא דה', וכן יתרגם במלאכים (שם ג ב) ואתגלי, ואם ידבר אונקלוס במלאכים ובכבוד נברא בעניני הגשמות כמו שאמר הרב (במו"נ א כו), היה ראוי שלא יתיירא מן הראיה שיראה האדם ויתרגם בהם ואתחזי, כמו שעשה כי ראיתי אלהים פנים אל פנים (לעיל לב לא) ארי חזיתי מלאכא דה', וחס ושלום שיהיה הדבר הנקרא שכינה או כבוד נברא חוץ מהשם הנכבד יתברך כאשר חשב הרב כאן, ובפרקים רבים מספרו, והוא תרגם אם אין פניך הולכים (שמות לג טו) אם לית שכינתך מהלכא ביננא, ומשה לא יחפוץ בלכת עמו כבוד נברא חוץ מהשם הנכבד יתברך, שכבר אמר לו הקדוש ברוך הוא הנה מלאכי ילך לפניך (שם לב לד) ולא היה מתרצה בכך, אבל היה מבקש שילך עמו האל בעצמו ובכבודו (שם לג יד). וכן אחר ששמע השם בקולו ואמר לו, גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה (שם יז), אמר משה ילך נא אדני בקרבנו (שם לד ט) תהך כען שכינתא דה' ביננא, וכן תרגם לא תוכל לראות את פני (שם לג כ) לא תוכל למחזי אפי שכינתי ארי לא יחזינני אינשא. ואמר יונתן בן עוזיאל (יחזקאל ג יב) בריך יקרא דה' מאתר בית שכינתיה, ואם הכבוד הזה ירצה בו הכתוב עצם הבורא ואמתו, ויהיה כמו הראני נא את כבודך (שמות לג יח), שפירש בו הרב כן (מו"נ א נג, סג), הנה הזכיר בו אתר ובית שכינתיה. ואם יאמר שהוא כבוד נברא כדעתו של הרב בפסוק וכבוד ה' מלא את

רמב"ן (המשך)

המשכן (שמות מ לה) וזולתו, איך יקבעו בו ברוך, והמברך והמתפלל לכבוד נברא כעובד אלילים, ובדברי רבותינו דברים רבים יורו על שם השכינה שהוא האל יתברך:

אבל הענינים האלה לאונקלוס ויונתן בן עוזיאל דברים ידועים בקבלה וסודם ליודעים חן. ובמעמד הר סיני יתרגם אונקלוס כל מלת אלהים הנזכר בפרשה יקרא או מימרא דה', וכאשר תזכיר הפרשה השם המיוחד לא יאמר כן, והכל בהשגחה ובחכמה ממנו, ועוד אזכיר זה בעזרת השם יתברך (שמות כ טז). ומה שתרגם אונקלוס וידבר אלהים את כל הדברים האלה (שם כ א) ומליל ה', טעמו בזה משום שנאמר פנים בפנים דבר ה' אל כל קהלכם (דברים ה ד, יט). והמשכיל יבין:

אבל מה שאמר כאן אנא אחות עמך, רצה לרמוז בו מה שאמרו (מכילתא שירה ג) גלו למצרים שכינה עמהם שנאמר אנכי ארד עמך מצרימה, גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר (ירמיה מט לח) ושמתי כסאי בעילם, והנה האמירה והירידה שוים, כמו שפירשתי למעלה, ולא היה יכול לתרגם אלא כן בשום פנים כאשר רמזתי (ריש פסקא זו). אבל שם ביעקב לא יתכן לתרגם והא אנא עמך, בעבור כי שם כתוב והנה ה' נצב עליו (לעיל כח יג). והמשכיל יבין. ומפני שמצא אונקלוס שאינו כפשוטו ממש, ברח ממנו ועשאו ענין עזר בלבד ואמר מימרי בסעדך. ולא אמר מימרי עמך, כמו שאמר במשה (שמות ג יב). והאל יראנו מתורתו נפלאות:

גור אריה

שאינו מחוייב בדבר כמו הסומא אליבא דרבי יהודה (ב"ק פז.) והנשים במצוות שהם פטורות - מצוה הוא דעבדי ומקבלים שכר, זהו דוקא במצות עשה דיש על זה שכר, אבל מצוות לא תעשה שאין קבול שכר על מצות לא תעשה, ומאחר שלא נצטוו - למה יקיימו. וראיה לזה הנשים שהם פטורות מ"בל תטמאו" (ויקרא כא, א) ו"לא תשחית" (שם יט, כז) אם מקיימים המצוה אין להם שכר כלל על זה, והכי נמי למה להם להפריש עצמם מן דבר שאין אסור להם בזה. אבל מצות עשה יש לעשות ולקיים, כי זה הוא רצונו של מקום, ויש קבול שכר על זה. ולכן תמצא תמיד במצות עשה שהיו מקיימין, כגון שחיטה ושבת, אבל במצוות לא תעשה אין הדבר כך, דלא מסתבר לאסור אחר שלא נצטוו, אלא אם אותו המקיים ראוי שיהיה נזהר בהם:

ואומר אני כי אברהם היה מיוחד לשמור כל התורה, ולפיכך אמרו עליו (קידושין פב.) כי שמר כל התורה כולה בעבור שהוא מסוגל למצוות התורה. ולכך עמרם שנשא דודתו, ויעקב ב' אחיות - כי אלו הם מצות לא תעשה, ואם לא היו מצווים על מצוות לא תעשה - למה יקיימו אותם, וזהו באמת דעתי, והוא נכון. והשתא אין צריך ליתן טעם כלל למה נשא יעקב ב' אחיות, כי מצוות לא תעשה אין לחיוב מעצמו, רק מצות עשה. ואברהם בלבד הוא ששמר כל התורה כולה, בין עשה ולא תעשה. והחילוק שיש בין עשה ובין לא תעשה ידוע לכל משכיל, כי מצוות עשה הוא קנין מעשה מפני שהיא קנין, אף על גב שלא מתחייב בה - אם לא יעשה יהיה חסר המצוה שהיא קנין מעשה. אבל מצוות לא תעשה - שאין המצוה קנין המעשה, רק שישב ולא יעשה ואינו קונה שום דבר, ועיקר המצוה שלא יעבור רצון הבורא יתברך שאסר עליו, וכל זמן שלא אסר הקדוש ברוך הוא - אינו עובר רצון בוראו יתברך. ולפי דעתי אם מקיים לא תעשה שלא נצטווה עליו הוא גריעותא, שאין לאסור עצמו בדבר שלא אסר אותו התורה. וראיה לזה שאמרו חכמים (ברכות יח.) לא ילך אדם בבית הקברות וציצית שלו נגררת על הקבר, דהוי לועג לרש. ואילו לענין כלאים אמרו חכמים (פסחים מ ע"ב) שמותר לעשות מהם תכריכים, ולא הוי זה לועג לרש, אלא דשאני מצות לא תעשה דאין לועג לרש כיון שלא נצטווה במצוות, ואינו חסר קנין מצוה. אבל מצוות עשה הוי לועג לרש אף על גב שהמת פטור מן המצוות - סוף סוף חסר לו קנין מצוה, ודבר זה עיקר. אף על גב שהתוספות פרשו בדרך אחרת, זה עיקר ונכון. אבל מה שנמצא במדרש שאמר יעקב 'תרי"ג מצוות קיימתי', מוכח שגם יעקב מסוגל אל כל המצוות, רק שנשא ב' אחיות על פי רוח הקודש. ואף במצוות עשה יש חלוק, כי אין כל המצוות שוות רק הכל לפי המצוה ולפי המצווה, שכבר אמרנו כי ראוי יצחק למצות שחיטה ביותר, ויעקב למצות שבת, ויהודה למצות ייבום, כי מאחר שלא היו מצווים במצוות היו המצוות נחשבים מעשה טוב, וכל אחד לפי מדתו היה נזהר יותר במצוה אשר היה דבוק בה, כמו שהוא הענין אף עתה, כי יש מעשה טוב שהאחד נזהר בו יותר מן אחר, והכל הוא לפי מדת האדם, ויש נזהר בכל המעשים טובים, והבן זה. ומה שפירש הרמב"ן (לעיל כו, ה) כי האבות היו מקיימין את התורה דווקא בארץ, אין הדעת סובל ומקבל את דבריו, ודברים אלו שאמרנו הם דעת רז"ל, ואין בהם ספיקא:

(טו) אֵלֶּה בְּנֵי לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב בְּפַדַּן אֲרָם וְאֵת דִּינָה בִתּוֹ כָּל נֶפֶשׁ בָּנָיו וּבְנוֹתָיו שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ: (טז) וּבְנֵי גָד צְפִיוֹן וְחַגִּי שׁוּנִי וְאֶצְבֹּן עֵרִי וַאֲרוֹדִי וְאַרְאֵלִי: (יז) וּבְנֵי אָשֵׁר יִמְנָה וְיִשְׁוָה וְיִשְׁוִי וּבְרִיעָה וְשֶׂרַח אֲחֹתָם וּבְנֵי בְרִיעָה חֶבֶר וּמַלְכִּיאֵל: (יח) אֵלֶּה בְּנֵי זִלְפָּה אֲשֶׁר־נָתַן לָבָן לְלֵאָה בִתּוֹ וַתֵּלֶד אֶת־אֵלֶּה לְיַעֲקֹב שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה נָפֶשׁ: (יט) בְּנֵי רָחֵל אֵשֶׁת יַעֲקֹב יוֹסֵף וּבִנְיָמִן: (כ) וַיִּוָּלֶד לְיוֹסֵף בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אֹן אֶת־מְנַשֶּׁה וְאֶת־אֶפְרָיִם: (כא) וּבְנֵי בִנְיָמִן בֶּלַע וָבֶכֶר וַאֲשְׁבֵּל גֵּרָא וְנַעֲמָן אֵחִי וְרֹאשׁ מֻפִּים וְחֻפִּים וָאָרְדּ: (כב) אֵלֶּה בְּנֵי רָחֵל אֲשֶׁר יֻלַּד לְיַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ אַרְבָּעָה עָשָׂר: (כג) וּבְנֵי־דָן חֻשִׁים: (כד) וּבְנֵי נַפְתָּלִי יַחְצְאֵל וְגוּנִי וְיֵצֶר וְשִׁלֵּם: (כה) אֵלֶּה בְּנֵי בִלְהָה אֲשֶׁר־נָתַן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ וַתֵּלֶד אֶת־אֵלֶּה לְיַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ שִׁבְעָה: (כו) כָּל־הַנֶּפֶשׁ הַבָּאָה לְיַעֲקֹב מִצְרַיְמָה יֹצְאֵי יְרֵכוֹ מִלְּבַד נְשֵׁי בְנֵי־יַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ שִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ: (כז) וּבְנֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר־יֻלַּד־לוֹ בְּמִצְרַיִם נֶפֶשׁ שְׁנָיִם כָּל־הַנֶּפֶשׁ לְבֵית־יַעֲקֹב הַבָּאָה מִצְרַיְמָה שִׁבְעִים: {פ} (כח) וְאֶת־יְהוּדָה שָׁלַח לְפָנָיו אֶל־יוֹסֵף לְהוֹרֹת לְפָנָיו גֹּשְׁנָה וַיָּבֹאוּ אַרְצָה גֹּשֶׁן: (כט) וַיֶּאְסֹר יוֹסֵף מֶרְכַּבְתּוֹ וַיַּעַל לִקְרַאת־יִשְׂרָאֵל אָבִיו גֹּשְׁנָה וַיֵּרָא אֵלָיו וַיִּפֹּל עַל־צַוָּארָיו וַיֵּבְךְּ עַל־צַוָּארָיו עוֹד:

רש"י

מו:טו שלשים ושלש - ובפרטן אי אתה מוצא אלא שלשים ושנים, אלא זו יוכבד שנולדה בין החומות בכניסתן לעיר, שנאמר (במדבר כו נט) אשר ילדה אותה ללוי במצרים, לידתה במצרים ואין הורתה במצרים:

מו:יט בני רחל אשת יעקב - ובכולן לא נאמר בהן אשת, אלא שהיתה עיקרו של בית:

מו:כו ולדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים צריכים אנו לומר שמתו[130] לפני ירידתן למצרים, שהרי לא נמנו כאן. מצאתי בויקרא רבה (ד ו) עשו שש נפשות היו לו והכתוב קורא אותן (לעיל לו ו) נפשות ביתו, לשון רבים, לפי שהיו עובדין לאלהות הרבה, יעקב שבעים היו לו והכתוב קורא אותן נפש, לפי שהיו עובדים לאל אחד:

מו:כח לפניו - קודם שיגיע לשם. ומדרש אגדה להורות לפניו לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה:

מו:כט ויבך על צואריו עוד - לשון הרבות בכיה וכן (איוב לד כג) כי לא על איש ישים עוד, לשון רבוי הוא, אינו שם עליו עלילות נוספות על חטאיו, אף כאן הרבה והוסיף בבכי יותר על הרגיל

רמב"ן

מו:טו יוכבד ושלושים ושלוש נפש – הנסים הנסתרים

שלשים ושלש - ובפרטן אי אתה מוצא אלא שלשים ושתים, אלא זו יוכבד שנולדה בכניסתן לעיר, שנאמר (במדבר כו נט) אשר ילדה אותה ללוי במצרים, לידתה במצרים ואין הורתה במצרים, זו היא שיטת רבותינו (סוטה יב א):

ורבי אברהם השיב ואמר כי זה תימה, אם כן למה לא הזכיר הכתוב הפלא שנעשה עמה שהולידה משה והיא בת מאה ושלשים שנה, ולמה הזכיר דבר שרה שהיתה בת תשעים. ולא די לנו זה הצער עד שעשו הפייטנים פיוטים ביום שמחת תורה יוכבד אמי אחרי התנחמי, והנה היא בת מאתים וחמשים שנה. וכי אחיה השילוני חיה כך וכך שנים, דרך הגדה, או דברי יחיד, אלו דבריו:

והנה פן יהיה חכם בעיניו בסתירת דברי רבותינו, אני צריך לענות אליו. ואומר, כי על כל פנים יהיה בדבר יוכבד פלא גדול מן הנסים הנסתרים שהם יסוד התורה, כי היא בת לוי עצמו, לא מתיחסת אליו, כמו שכתוב (במדבר כו נט) אשר ילדה אותה ללוי במצרים. ועוד כתוב (שמות ו כ) את יוכבד דודתו. והנה אם נאמר כי הוליד אותה בבחרותו כאשר הוליד כל בניו, והיתה

גור אריה

130 מנין שבעים נפש והתאומות (על "צריכים אנו לומר שמתו") **(כו) צריכין אנו לומר שמתו כו'.** הקשה הרא"ם למה אנו צריכין לומר שמתו, הא כבר כתיב "מלבד נשי בני יעקב" ואלו היו נשי בני יעקב, ואין זה קשיא, דהא למאן דאמר כי שמעון נשא את דינה אי אפשר לומר ד"מלבד נשי בני יעקב" אתא לרבוי אותם שהם זרעו של יעקב, אלא "מלבד נשי בני יעקב" ואינם זרעו, דזרעו אף על גב דהם נשי בני יעקב מנה אותם. ועוד איך אפשר לומר דהם בכלל "נשי בני יעקב", דודאי כיון שהכתוב מונה לך כמה הם תולדותיו של יעקב - ועדיין לא ידענו כמה היו, דמה שכתוב "מלבד נשי בני יעקב" לא ידענו כמה מתו וכמה עדיין המה בחיים, אלא בודאי לא היו חיים אף אחת מהן. אלא קשיא לי למה צריך לומר כך, דתקשה ליה לאותו מאן דאמר למה לא נזכר בכתוב לידתן כמו שנזכר לידת דינה (לעיל ל, כא), ועל כרחך מפני שלא היה לידתם רק כדי שיהיו לנשים לשבטים, לפיכך בטלים אצלם, וכאילו היה תאומת ראובן - (הוא) ראובן בעצמו, דטפילה היא אצלו, ולא הוי דומיא דדינה, אף על גב דהיתה אשה לשמעון - היה לה לידה בפני עצמו, אבל אלו אפילו בלידתם היו טפלים לזכרים, ומפני שהם טפילים לא חשב רק העיקר ופטר במנין הטפל. והקשה הרא"ם הא דכתיב "מלבד נשי בני יעקב" מהיכי תיתי לרבוי - למאן דאמר כנעניות היו - נשיהם עד שיהיה צריך למכתב "מלבד נשי בני יעקב", דהא לאו "יוצאי יריכו" היו, כך הם דברי הרא"ם. ואין קשיא, כי עיקר הכתוב שלא תאמר כיון דלא מנה נשי בני יעקב גם כן - ואף על גב דלא היו יוצאי יריכו - מה בכך, הוי לו למנות כל אותן שבאו למצרים, ומפני כך יש לחשוב דודאי מתו נשי בני יעקב, וקאמר דנשי בני יעקב לא מנה הכתוב, אבל בודאי באו עמו. אי נמי שהכתוב רוצה למנות גם כן נשי בני יעקב, ובענין זה מנה אותם במה

(לא) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו וְאֶל־ (לא) בֵּית אָבִיו אֶעֱלֶה וְאַגִּידָה לְפַרְעֹה וְאֹמְרָה אֵלָיו אַחַי וּבֵית־אָבִי אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ־כְּנַעַן בָּאוּ אֵלָי׃ (לב) וְהָאֲנָשִׁים רֹעֵי צֹאן כִּי־אַנְשֵׁי מִקְנֶה הָיוּ וְצֹאנָם וּבְקָרָם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם הֵבִיאוּ׃ (לג) וְהָיָה כִּי־יִקְרָא לָכֶם פַּרְעֹה וְאָמַר מַה־מַּעַשֵׂיכֶם׃ (לד) וַאֲמַרְתֶּם אַנְשֵׁי מִקְנֶה הָיוּ עֲבָדֶיךָ מִנְּעוּרֵינוּ וְעַד־עַתָּה גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־אֲבֹתֵינוּ בַּעֲבוּר תֵּשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן כִּי־ תוֹעֲבַת מִצְרַיִם כָּל־רֹעֵה צֹאן׃ **פרק מז** (א) וַיָּבֹא יוֹסֵף וַיַּגֶּד לְפַרְעֹה וַיֹּאמֶר אָבִי וְאַחַי וְצֹאנָם וּבְקָרָם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם בָּאוּ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְהִנָּם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃ (ב) וּמִקְצֵה אֶחָיו לָקַח חֲמִשָּׁה אֲנָשִׁים וַיַּצִּגֵם לִפְנֵי פַרְעֹה׃ (ג) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־ אֶחָיו מַה־מַּעַשֵׂיכֶם וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה רֹעֵה צֹאן עֲבָדֶיךָ גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־ אֲבוֹתֵינוּ׃ (ד) וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה לָגוּר בָּאָרֶץ בָּאנוּ כִּי אֵין מִרְעֶה לַצֹּאן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ כִּי־כָבֵד הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְעַתָּה יֵשְׁבוּ נָא עֲבָדֶיךָ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃ (ה) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר אָבִיךָ וְאַחֶיךָ בָּאוּ אֵלֶיךָ׃ (ו) אֶרֶץ מִצְרַיִם לְפָנֶיךָ הִוא בְּמֵיטַב הָאָרֶץ הוֹשֵׁב אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־ אַחֶיךָ יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וְאִם־ יָדַעְתָּ וְיֶשׁ־בָּם אַנְשֵׁי־חַיִל וְשַׂמְתָּם שָׂרֵי מִקְנֶה עַל־אֲשֶׁר־לִי׃ (ז) וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־יַעֲקֹב אָבִיו וַיַּעֲמִדֵהוּ לִפְנֵי פַרְעֹה וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת־פַּרְעֹה׃ (ח) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יַעֲקֹב כַּמָּה יְמֵי שְׁנֵי חַיֶּיךָ׃ (ט) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־פַּרְעֹה יְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה מְעַט וְרָעִים הָיוּ יְמֵי שְׁנֵי חַיַּי וְלֹא הִשִּׂיגוּ אֶת־יְמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אֲבֹתַי בִּימֵי מְגוּרֵיהֶם׃

רש"י

אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו, ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע[131] :

מו:ל אמותה הפעם - פשוטו כתרגומו, ומדרשו סבור הייתי למות שתי מיתות בעולם הזה ובעולם הבא, שנסתלקה שכינה ממני, והייתי אומר שיתבעני הקדוש ברוך הוא מיתתך, עכשיו שעודך חי לא אמות אלא פעם אחת :

מו:לד בעבור תשבו בארץ גשן - והיא צריכה לכם שהיא ארץ מרעה, וכשתאמרו לו שאין אתם בקיאין במלאכה אחרת ירחיקכם מעליו ויושיבכם שם :

כי תועבת מצרים כל רעה צאן - לפי שהם להם אלהות :

מז:ב ומקצה אחיו - מן הפחותים שבהם לגבורה שאין נראים גבורים, שאם יראה אותם גבורים יעשה אותם אנשי מלחמתו. ואלה הם ראובן שמעון לוי ישששכר ובנימין, אותם שלא כפל משה שמותם כשברכם, אבל שמות הגבורים כפל (דברים לג ז) וזאת ליהודה שמע ה' קול יהודה, (דברים לג כ) ולגד אמר ברוך מרחיב גד, (שם כג) ולנפתלי אמר נפתלי, (שם כב) ולדן אמר דן, (שם יח) וכן לזבולן, (שם כד) וכן לאשר. זהו לשון בראשית רבה (צה ד) שהיא אגדת ארץ ישראל. אבל בתלמוד בבלית שלנו מצינו שאותם שכפל משה שמותם הם החלשים ואותן הביא

רמב"ן

לידתה אחר רדתו למצרים מעט, הנה היא בלדת משה זקנה מאד כמנין שאמרו רבותינו או קרוב לו :

ואם נאמר שנולדה לו אחר שבתו במצרים ימים רבים, והנה נחשוב שהוליד אותה אחר רדתו למצרים חמשים ושבע שנה, והוא יהיה בן מאה שנה, כי ברדתו היה בן מ"ג שנים, והנה יהיו בזה שני פלאים, שיהיה הוא זקן כאברהם אשר הזכיר הכתוב (לעיל יז יז) הלבן מאה שנה יולד, וכתיב (לעיל יח יב) ואדני זקן, ותהיה היא זקנה בלדת משה בת ע"ג, ואם נאחר עוד לידתה לסוף ימי לוי, הנה יהיה פלא גדול משל אברהם :

אבל אומר לך דבר שהוא אמת וברור בתורה, כי הנסים הנעשים על ידי נביא שיתנבא כן מתחילה או מלאך נגלה במלאכות השם יזכירם הכתוב, והנעשים מאליהן לעזור צדיק או להכרית רשע לא יזכירו בתורה או בנביאים, וזהו זהב רותח יוצק בפי החכם הזה ממה שהשיב על רבותינו בענין פינחס (במדבר כה יב) וזולתו במקומות הרבה, ולמה יזכירם הכתוב, כל יסודות התורה בנסים נסתרים הם. ועם התורה אין בכל ענינו רק נסים לא טבע ומנהג, שהרי יעודי התורה כולם אותות ומופתים, כי לא יכרת וימות בטבע הבא על אחת מן העריות או האוכל חלב, ולא יהיו השמים כברזל בטבעם מפני זרענו בשנה השביעית, וכן כל יעודי התורה בטובות ההן וכל הצלחת הצדיקים בצדקתם, וכל תפלות

גור אריה

שאמר "מלבד נשי בני יעקב", שאם לא כתב כך לא היה מונה אותם כלל, ואף על גב שלא מנה אותם בפרט - מנה אותם בזה שאמר "לבד נשי בני יעקב", ופשוט הוא :

131 למה יעקב קרא ויוסף לא (על "שהיה קורא את שמע") **ואמרו רבותינו ז"ל שהיה קורא קריאת שמע.** והקשו למה יוסף לא קרא קריאת שמע כיון ששעת קריאת שמע היה, שדוחק לומר שהקדים או שאחר כי זריזין מקדימין (פסחים ד.), ושעה אחת לכלם, ועוד מנא לן שקרא קריאת שמע - שמא

(י) וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת־פַּרְעֹה וַיֵּצֵא מִלִּפְנֵי פַרְעֹה׃ (יא) וַיּוֹשֶׁב יוֹסֵף אֶת־אָבִיו וְאֶת־אֶחָיו וַיִּתֵּן לָהֶם אֲחֻזָּה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּמֵיטַב הָאָרֶץ בְּאֶרֶץ רַעְמְסֵס כַּאֲשֶׁר צִוָּה פַרְעֹה׃ (יב) וַיְכַלְכֵּל יוֹסֵף אֶת־אָבִיו וְאֶת־אֶחָיו וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִיו לֶחֶם לְפִי הַטָּף׃ (יג) וְלֶחֶם אֵין בְּכָל־הָאָרֶץ כִּי־כָבֵד הָרָעָב מְאֹד וַתֵּלַהּ אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאֶרֶץ כְּנַעַן מִפְּנֵי הָרָעָב׃ (יד) וַיְלַקֵּט יוֹסֵף אֶת־כָּל־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בְּאֶרֶץ־מִצְרַיִם וּבְאֶרֶץ כְּנַעַן בַּשֶּׁבֶר אֲשֶׁר־הֵם שֹׁבְרִים וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־הַכֶּסֶף בֵּיתָה פַרְעֹה׃ (טו) וַיִּתֹּם הַכֶּסֶף מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמֵאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֹאוּ כָל־מִצְרַיִם אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר הָבָה־לָּנוּ לֶחֶם וְלָמָּה נָמוּת נֶגְדֶּךָ כִּי אָפֵס כָּסֶף׃ (טז) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף הָבוּ מִקְנֵיכֶם וְאֶתְּנָה לָכֶם בְּמִקְנֵיכֶם אִם־אָפֵס כָּסֶף׃ (יז) וַיָּבִיאוּ אֶת־מִקְנֵיהֶם אֶל־יוֹסֵף וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף לֶחֶם בַּסּוּסִים וּבְמִקְנֵה הַצֹּאן וּבְמִקְנֵה הַבָּקָר וּבַחֲמֹרִים וַיְנַהֲלֵם בַּלֶּחֶם בְּכָל־מִקְנֵיהֶם בַּשָּׁנָה הַהִוא׃

רש"י

לפני פרעה, ויהודה שהוכפל שמו לא הוכפל משום חלשות, אלא טעם יש בדבר כדאיתא בבבא קמא (צב א), ובברייתא דספרי שנינו בה בוזאת הברכה (ספרי שנד) כמו תלמוד שלנו׃

מז:י ויברך יעקב - כדרך כל הנפטרים מלפני שרים, מברכים אותם ונוטלים רשות. ומה ברכה ברכו, שיעלה נילוס לרגליו, לפי שאין ארץ מצרים שותה מי גשמים אלא נילוס עולה ומשקה, ומברכתו של יעקב ואילך היה פרעה בא [עומד] על נילוס והוא עולה לקראתו ומשקה את הארץ׃

מז:יג ולחם אין בכל הארץ - חוזר לענין הראשון[132] לתחלת שני הרעב׃

רמב"ן (המשך)

ועוד כי אברהם הוליד בנים רבים אחרי ארבעים שנה מלדת יצחק, ויהיה הפלא כפלי כפלים. ואם נאמר שהחזירו האל לימי בחורותיו יקשה עליו, כי לא הזכיר הכתוב הפלא הגדול הזה, והוא נס גלוי ומפורסם בהפך מן הטבע׃

ומן הידוע כי האנשים בדור הזה, מהם שיולידו בזקנתם עד מלאת שבעים שנה או שמונים שנה ויותר, כפי התקומם בהם הלחות לפי טבעם. וגם הנשים אין להם זמן, וכל עוד היות להן האורח תלדנה, רק התימה באברהם ושרה כאשר פירשתי שם, מפני שלא הולידו בנעוריהם ועתה הולידו זה מזה. ועוד בשרה היה פלא כי חדל ממנה ארח כנשים ואחרי כן לא תלדנה׃

והנה אם יהיו ימי יוכבד כימי אביה, ותתקיים בה הלחות עד קרוב לזקנתה כמשפט הנשים, איננו פלא אם תוליד בזמן אשר

רמב"ן

דוד מלכנו וכל תפלותינו נסים ונפלאות, אלא שאין בהם שנוי מפורסם בטבעו של עולם כאשר הזכרתי זה כבר (לעיל יז א), ועוד אפרשנו בעזרת השם (שמות ו ב, ויקרא כו יא)׃

והנה אתן לך עד נאמן על מה שאמרתי. ידענו, כי מעת בוא ישראל לארץ עד לדת אדונינו דוד היה כשלש מאות ושבעים שנה. והימים יתחלקו לארבעה דורות, שלמון ובועז ועובד וישי, ויגיע לכל אחד מהם צ״ג שנה, והנה כלם זקנים קרוב לאברהם, והיו מולידים כל אחד בשנת מותו שלא כדרך כל הארץ, כי אין החיים בזמנם מאה שנה. ואם הוליד אחד מהם בבחרותו כמנהג, יהיו האחרים זקנים מאד יותר מאברהם, ויהי בהם הפלא גדול יותר מאד, כי ימי האדם בדור אברהם ארוכים, ובשנות דוד חזרו למחציתם׃

ואולי חיו יותר, כי אפשר שהיו לשלמון ימים רבים בבואם לארץ, ולכן נתנו אנשי הקבלה והם חכמי אמת לעובד ימים רבים, והוא נס נסתר נעשה לאבי המלוכה בן הצדקת הבאה לחסות תחת כנפי השכינה. וכן יזכירו באמו ארך ימים רבים׃

וכבר פרשתי כי הפלא באברהם איננו כאשר יחשוב החכם הנזכר וזולתו מבעלי המקרא, כי אברהם הוליד את יצחק טרם מותו שבעים וחמש שנה, והנה לא עברו עליו שני חלקים בימיו, והאנשים בכל דור אין הזקנה בהם עד עבור עליהם שלשת חלקי ימותם, כאשר יחשבו הרופאים הילדות והבחרות והאישות והזקנה. ובדורות האלה אשר הימים בהם כשבעים שנה לא יחשבו לו הרופאים זוקן עד אחר ששים׃

גור אריה

התפלל, ויש לתרץ כי יוסף קרא קריאת שמע, וקיימא לן כרבי יהודה (ברכות יג.) שבאמצע הפרק מפסיק לשאול מפני היראה, והיינו יראת אביו, ולפיכך היה מפסיק בקריאת שמע, אבל יעקב לא היה מפסיק וקרא קריאת שמע. אמנם יש לדעת ענין קריאת שמע שהיה קורא ובזה יתורץ מה שלא היה קורא יוסף קריאת שמע, לפי שכאשר בא יעקב וראה את יוסף בנו מלך, בא בלבו אהבתו ויראתו של הקדוש ברוך הוא איך מדותיו הם טובות ושלימות, ומשלם שכר טוב ליראיו. וזהו מדת החסידים אשר יקרה להם טוב מתדבקים אל הקדוש ברוך הוא על הטובות והאמת שעשה עמהם. וזהו קריאת שמע שבו נזכר ייחוד מלכות שמים (דברים ו, ד) ואהבתו (שם שם ה). וראוי היה לקרות קריאת שמע כאשר בא אליו יוסף אחר הצער הגדול אשר היה לו בעבורו, ועתה ראה אותו מלך, היה אוהב את הקדוש ברוך הוא אשר עושה לו זה, וקבל מלכותו ואהבתו ויראתו, וזהו נכון למבין׃

132 שנות הרעב ופתרון יוסף (על ״חוזר לענין הראשון״) **(יג) חוזר לענין הראשון.** פירוש שאין הכתוב רוצה לומר כי ״ולחם אין בכל הארץ״ הוא בשנה השלישית, דהא שתי שנים עברו משני הרעב (לעיל מה, ו), ויהיה זה בשנה השלישית, אלא להתחלת שני הרעב חוזר, כך דעת רז״ל. ותדע לך שהרי כאן כתיב ״ולחם אין בכל הארץ״, ואם היה זה בשנה השלישית מאי בא לומר, הרי כבר בשנה הראשונה לא היה לחם, שנאמר (לעיל מא, נו) ״והרעב היה על כל פני

(יח) וַתִּתֹּם הַשָּׁנָה הַהִוא וַיָּבֹאוּ אֵלָיו בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא־נְכַחֵד מֵאֲדֹנִי כִּי אִם־תַּם הַכֶּסֶף וּמִקְנֵה הַבְּהֵמָה אֶל־אֲדֹנִי לֹא נִשְׁאַר לִפְנֵי אֲדֹנִי בִּלְתִּי אִם־גְּוִיָּתֵנוּ וְאַדְמָתֵנוּ: (יט) לָמָּה נָמוּת לְעֵינֶיךָ גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם אַדְמָתֵנוּ קְנֵה־אֹתָנוּ וְאֶת־אַדְמָתֵנוּ בַּלָּחֶם וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְאַדְמָתֵנוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה וְתֶן־זֶרַע וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת וְהָאֲדָמָה לֹא תֵשָׁם: (כ) וַיִּקֶן יוֹסֵף אֶת־כָּל־אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה כִּי־מָכְרוּ מִצְרַיִם אִישׁ שָׂדֵהוּ כִּי־חָזַק עֲלֵהֶם הָרָעָב וַתְּהִי הָאָרֶץ לְפַרְעֹה: (כא) וְאֶת־הָעָם הֶעֱבִיר אֹתוֹ לֶעָרִים מִקְצֵה גְבוּל־מִצְרַיִם וְעַד־קָצֵהוּ: (כב) רַק אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לֹא קָנָה כִּי־חֹק לַכֹּהֲנִים מֵאֵת פַּרְעֹה וְאָכְלוּ אֶת־חֻקָּם אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם פַּרְעֹה עַל־כֵּן לֹא מָכְרוּ אֶת־אַדְמָתָם: (כג) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־הָעָם הֵן קָנִיתִי אֶתְכֶם הַיּוֹם וְאֶת־אַדְמַתְכֶם לְפַרְעֹה הֵא־לָכֶם זֶרַע וּזְרַעְתֶּם אֶת־הָאֲדָמָה: (כד) וְהָיָה בַּתְּבוּאֹת וּנְתַתֶּם חֲמִישִׁית לְפַרְעֹה וְאַרְבַּע הַיָּדֹת יִהְיֶה לָכֶם לְזֶרַע הַשָּׂדֶה וּלְאָכְלְכֶם וְלַאֲשֶׁר בְּבָתֵּיכֶם וְלֶאֱכֹל לְטַפְּכֶם: (כה) וַיֹּאמְרוּ הֶחֱיִתָנוּ נִמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי וְהָיֵינוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה: (כו) וַיָּשֶׂם אֹתָהּ יוֹסֵף לְחֹק עַד־הַיּוֹם הַזֶּה עַל־אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה לַחֲמֹשׁ רַק אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לְבַדָּם לֹא הָיְתָה לְפַרְעֹה: (כז) וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וַיֵּאָחֲזוּ בָהּ וַיִּפְרְוּ וַיִּרְבּוּ מְאֹד:

רש"י

מז:יט ותן זרע - לזרוע האדמה. ואף על פי שאמר יוסף (לעיל מה ו) ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר, מכיון שבא יעקב למצרים, באה ברכה לרגליו, והתחילו לזרוע וכלה הרעב, וכן שנינו בתוספתא דסוטה (י ח):

מז:כא ואת העם העביר - יוסף מעיר לעיר, לזכרון שאין להם עוד חלק בארץ, והושיב של עיר זו בחברתה. ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת, אלא להודיע שבחו של יוסף שנתכוין להסיר חרפה מעל אחיו, שלא יהיו קורין אותם גולים:

רמב"ן (המשך)

תמה שאם כן לא היה החלום אמת, כי הראו לו את הגזרה ולא הענין הנהיה והנעשה בהם:

וראיתי שם בתוספתא דסוטה אמר רבי יוסי כיון שמת יעקב אבינו חזר הרעב לישנו וכו'. ועוד שנינו בספרי (עקב לח) ויברך יעקב את פרעה, במה ברכו, שנמנע שני הרעב, אף על פי כן שלמו אחר מיתתו, שנאמר ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם, מה כלכול האמור להלן (פרק מה יא) בשני רעבון הכתוב מדבר, אף כלכול האמור כאן בשני רעבון הכתוב מדבר. רבי שמעון אומר אין זה קידוש השם שדברי צדיקים קיימין בחייהם וניטלין

רמב"ן

נתנו לה רבותינו, מפני שרצה האלהים לגאול את ישראל על ידי האחים האלה ולא הגיע הקץ, איחר לידתם ימים רבים עד כי זקנה אמם. ולא יפלא מה' דבר:

מז:יח הפסקת הרעב בבוא יעקב למצרים

ויבאו אליו בשנה השנית - לשני הרעב, ואף על פי שאמר יוסף ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר (לעיל מה ו), מכיון שבא יעקב למצרים באתה ברכה לרגלו והתחילו לזרוע וכלה הרעב, וכן שנינו בתוספתא דסוטה (י ג), לשון רש"י. וכך הוזכר בבראשית רבה (פט ט) אמר רבי יוסי ברבי חנינא שתי שנים עשה רעב, כיון שירד יעקב אבינו למצרים כלה הרעב, ואימתי חזרו בימי יחזקאל וכו':

ואם כן לא נתקיימו דברי יוסף כפתרונו ויבא הענין לחשוד אותו בחכמתו. ואולי נאמר שהיה הרעב בארץ כנען כדבר יוסף, אבל במצרים ירד יעקב אבינו אל היאור לעיני פרעה ולעיני כל מצרים וראו כל עמו שעלה נילוס לקראתו, וידעו כי ברכת ה' היא לרגלי הנביא. ואם כן יהיה ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו לחם לפי הטף בשאר שני השבע וכל ימי חיות אביו, כי גם אחרי מות אביו אמר אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם (להלן נ כא). ועם כל זה אני

גור אריה

הארץ", אבל לענין הראשון הוא חוזר. ואם תאמר אם כן יהיה נראה יוסף כמשקר שאמר (שם שם ל) שבע שנים יהיה רעב, ותירץ הרא"ם שבשני הרעב לא אמר יוסף שיהיו שני הרעב במצרים, רק בשני השבע אמר יהיה במצרים, ולפיכך לא הוחזק שקרן במה שפסק הרעב במצרים, אחר שבכל הארצות היה רעב. וכן כתיב (שם שם כט, ל) "הנה שבע שנים באות שבע גדול בכל ארץ מצרים וקמו שני הרעב אחריהן ונשכח כל השבע וגומר". ואין תירוץ זה מספיק, שהרי כתיב (ר' לעיל מא, לו) "והיה האוכל לפקדון לשבע שני הרעב אשר יהיו בארץ מצרים", אבל הנראה כי המצריים לא היו סכלים, והיו יודעים דאפשר לשנות דבר על ידי תשובה ותפילה, הכל היו מודים בזה. והנה זה מחכמת יוסף וטוב דעת כי אצל השובע אמר (לעיל מא, כט) "הנה שבע שנים באות", ולא אמר 'הנה שבע שנים קמות', ואצל הרעב אמר (שם שם ל) "וקמו שבע שני רעב", ולא אמר 'ובאו שני רעב', כי 'באו' רוצה לומר שהם באים בודאי וכך יהיה, אבל "וקמו" שהיו קמים לבא ולא בודאי, כי כל דבר אפשר לשנות על ידי בקשה ותחנונים מאת השם יתברך המרחם על הכל. ומפני שאמר זה יוסף, כבר אין טענה על יוסף. ומפני זה יתלו ביעקב כאשר ראו כי איש אלהים הוא, כי מי שנתן הכבוד לצדיק להראות לבריות כי עם רגלי תלמיד חכם באות הברכות - הוא שעושה החסד גם כן שמסבב סבות שידעו הכל כי בשביל הצדיק הוא, כדי להדר ולפאר את הצדיק. ויש מתרצין שהיו החמש שני רעב, אבל לא היה דומה ושוה רעב חמש שנים אחרונים אל שתי שנים ראשונים, וגם זה נכון:

רמב"ן

לאחר מיתתן. אמר רבי אלעזר ברבי שמעון רואה אני את דברי רבי יוסי מדברי אבא, שזה קידוש השם שכל זמן שהצדיקים בעולם ברכה בעולם, נסתלקו מן העולם נסתלקה ברכה מן העולם, עד כאן. והנה השלים הרעב חמש השנים הנותרות:

ודעת רבי אברהם שהיו אלו שתי השנים לאחר בוא יעקב למצרים, וכך כתב, מצינו בדרש כי נסתלק הרעב בזכות יעקב, גם יתכן שהיה רעב שלש שנים ולא היה כמו ד' שעברו. ואין דבריו נכונים כלל, כי מספר החלום ושברו ישוה כל השבע שנים, ואילו היה כן יזכיר הכתוב ענינם של השנים האלה:

אבל על דרך הפשט לקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען בחמש שנים והביא אותו אל פרעה, כי איך יתכן שיתום הכסף והמקנה בשנה אחת, אבל הכסף הספיק להם כל חמש שנים כי כן הדבר במנהגו של עולם, ובעבור שלא נתחדש ונשתנה דבר אחד בכל אלה השנים לא ספר בהם הכתוב רק וילקט יוסף את כל הכסף וגו', ואחרי שתם הכסף ספר שבאו אל יוסף, והיה זה בשנה הששית, ונתן להם במקניהם לחם, רק נהלם בו שיאכלו לפי חיותם ולא לשבעה, ותתם השנה ההיא אשר נדר להם לנהלם בלחם בכל מקניהם, והיא השנה הששית, ויבאו אליו בשנה השנית לה ואמרו לו שיקנה אותם ואת אדמתם בלחם שיאכילם בשנה הזאת השביעית, ואחר שתהיה הארץ לפרעה יתן להם זרע שלא תשם האדמה, כי ידעו כי כלו שבע שני הרעב ויהיה להם זרע וקציר. וזה טעם ויכלכל יוסף לחם לפי הטף, שנתן להם בשנות הרעב כדי צרכם לחם, כי לפי הטף ירמוז כן: